

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

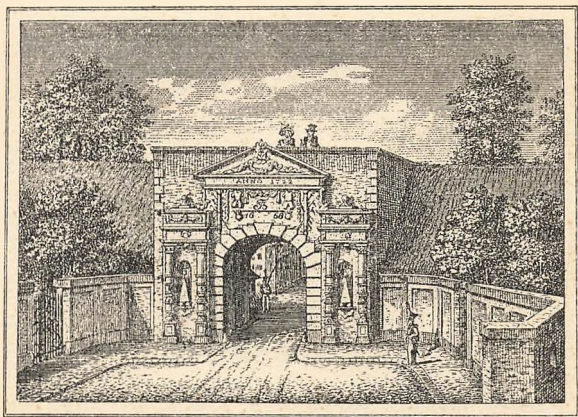
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HALMTORV TIL RÅDHUSPLADS

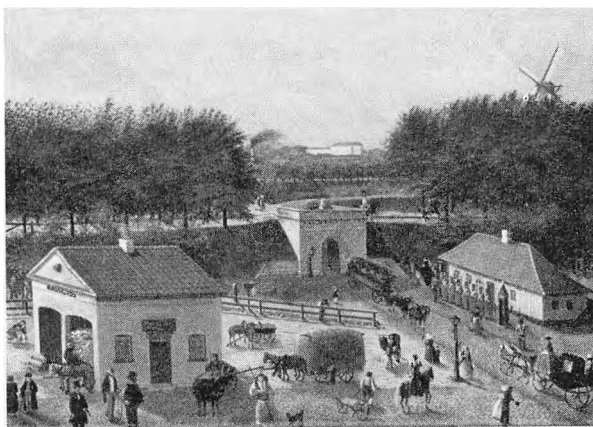
Af KNUD JENSEN

KØBENHAVN 1957

FRA HALMTORV TIL RÅDHUSPLADS

Af KNUD JENSEN

Udgivet af

HUSBUKKE ASSURANCE-COMPAGNIET

DOMUS

KØBENHAVN 1957

Omslagets billede er den i 1857 nedrevne Vesterport set udefra.

Årstallet 1722 angiver tidspunktet for en istandsættelse.

Titelbladets billede er udsigten over volden og Vesterport til Frederiksberg slot fra
»Knapstedgaard«, der lå, hvor nu Palace Hotellet ligger.

Malet af Rieber (?) 1842. (Findes på Københavns Bymuseum).

Rådhuspladsen og H. C. Andersens Boulevard set fra Dagmarhus.

Forord

Da det i år, 25-året for starten af vores virksomhed, samtidig er 100-året for nedrivningen af »Vesterport«, der har ligget her midt på Københavns rådhusplads, som vi daglig sidder og ser ned på fra vore vinduer i Dagmarhus, kom vi på den tanke, at vi i stedet for at fortælle noget om os selv – hvad vi gør hver dag – benyttede lejligheden til ved dette vort jubilæum at fortælle om den plads, vi har for øje, og som altså også har en slags jubilæum i år, og et betydeligt større, og dette er altså årsagen til fremkomsten af denne lille bog.

Vi henvendte os straks til xylograf Knud Hendriksen og bad ham hjælpe os dermed, hvilket han beredvilligt gjorde, og han har været os til uvurderlig hjælp ikke mindst hvad billedmaterialet angår, både ved dets fremskaffelse og dets fremstilling, og for dette siger vi ham hjertelig tak, desuden beder vi Det kongelige Bibliotek, Nationalmuseet, Københavns Bymuseum og Ny Carlsberg Glyptoteket modtage en tak for hjælp og for udlån af billeder.

Kort over Vestervold-kvarteret

Kort over Vestervold-kvarteret med Glaciet og en del af Vesterbro, fra midten af 1850'erne. De grå-tonede partier viser gamle vandarealer. De nye gader og nuværende bebyggelse er angivet i tynde linier og med brunlige toner. Det hvide kryds viser Dagmarhus' hjørne mod Rådhuspladsen.

1. Råd- og domhuset. 2. Christiansborg, Thorvaldsens museum og Slotskirken. 3. Lange tøjhus. 4. Gamle Langebro. 5. Rysensteens barriere. 6. Rysensteens bastion. 7. Holcks bastion med ridehuset. 8. Bastionen Holcks Lynette (Capri). 9. Bastionen Holcks ravelin (Tivolioen). 10. Vester Voldgade (Filosofgangen). 11. Gyldenløves bastion med Skt. Luciemøllen. 12. Vesterport og Vesterports ravelin. 13. Schacks bastion med Kongemøllen. 14. Vandværket. 15. Dagmarhus. 16. Richshuset. 17. S.A.S. hotel. 18. Frihedsstøtten. 19. Første banegård. 20. Tivoli. 22. Vartov. 23. Nationalmuseet. 24. Herunder, mærket ×, ses Druknehuset og Blå tårn. – a. Ny rådhus. b. Glyptoteket. c. Stadsgraven og H. C. Andersens Boulevard. d. Nuværende Tivolisø. e. Kunstindustrimuseet, nu Forenede Bryggerier, Akts. f. Industriforeningen. g. Anden, nu nedlagte hovedbanegård. h. Nuværende hovedbanegård. k. Indre Tømmergrav nu Tietgensgade. l. Langebro.

Stormen på København

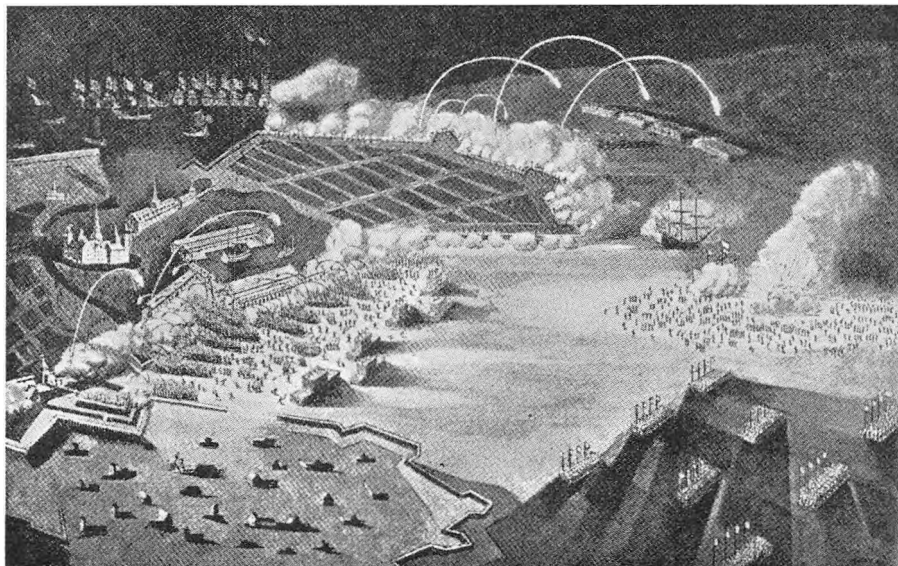
Dend Nat, dend blodig Vinter-Nat
Da Fienden sig oprørde,
Os med ald Magt at gribe fat,
Da mand ey andet hørde
End Torden, Skud og Lyvne-Ild,
Granater, Sverd og Klinge,
Der Døden vaar saa Vred og Vild,
Da skiulte os din Vinge.

*Til den mindefest for Kbh.s forsvar, der blev
foråranet i kirkerne, skrev Thomas Kingo
salmen: »Dig store Gud og Zebaoth».*

Fra Dagmarhus' vinduer har man et all round vue over Rådhuspladsen med arkitekt Martin Nyrops rådhus som det centrale, alt dominerende midtpunkt og med tårnet som det store udråbstegn.

Under vor daglige færden over Rådhuspladsen tænker vi ikke på, at her for 100 år siden lå en del af Københavns volde og den ene af byens fire kønne byporte – Vesterport. Her afslog byens borgere stærkt hjulpet af de hollandske undsættelsestropper den svenske kong Karl den X'ende Gustafs angreb på København natten mellem 10. og 11. februar 1659, efter at svenskekongen havde brudt freden i Roskilde af 28. februar 1658 og i over et halvt år at have belejret byen. Stormgades navn minder endnu om, at det var her, hovedangrebet fandt sted. Men inden da havde danskerne foretaget mange og meget vellykkede udfald mod belejringshæren. De fleste foretoges ud for Vesterport, der måtte holdes lukket under angrebene for at hindre de mange indbyggere, der var ivrige efter at deltage i udfaldene, i dette.

Vesterport lå mellem Schacks og Gyldenløves bastioner. Førstnævnte opkaldt efter feltmarskal Hans Schack, Københavns kommandant og tapre forsvarer – grundlæggeren af grevskabet Schackenborg i Sønderjylland. Den anden opkaldt efter Christian den Fjerdes og Vibeke Kruuses søn generallojtnant Ulrik Christian Gyldenløve, der som leder af mange udfald, vandt sin popularitet, ikke mindst på grund af sin dødsforagt og sit mod. Selv oplevede han ikke stormen, idet han døde allerede den 11. december 1658 kun 28 år gammel og blev begravet i Frue kirke.

Stormen på København i 1659.

Efter stik hos den tyske historiker og retslærde, Samuel Pufendorff, der 1670 gik i svensk tjeneste. I forgrunden til venstre ses Vesterport og voldene; i midten til venstre ses Københavns slot, til højre herfor Tøjhuset med Tøjhushavnen og Børsen. I Baggrundens midte Kristianshavn. Til højre ses den svenske hærs afdelinger drage over isen.

Bastionen syd for Vesterport fik hans navn. Københavns rådhus ligger nu, hvor denne bastion lå.

Under belejringen blev soldaterne og borgerne, der forsvarede staden, opildnede af kong Frederik den Tredie, der – efter at være blevet opfordret til at flygte til Norge eller Holland, havde svaret med sin bekendte: Jeg vil dø i min rede, en omskrivning fra et stykke i Jobs bog – forblev i byen og med hyppige ridt rundt på voldene udviste sit mod ved at søge de mest udsatte steder.

Da svenskerne som signal til hovedangrebet tændte baunerne på Valby bakke, var det de drønende kanoner fra Vesterport, der fortalte danskerne, at den afgørende kamp var begyndt.

Den mislykkede storm på København, der havde kostet svenskerne 2-3.000 mand, mens tabet på dansk side kun var en snes, bevirkede ikke, at belejringen blev hævet. Først den 27. maj 1660 blev der affyret fredsskud fra såvel voldene som fra den svenske lejr ved Brønshøj og fra den nederlandske flåde, og først den

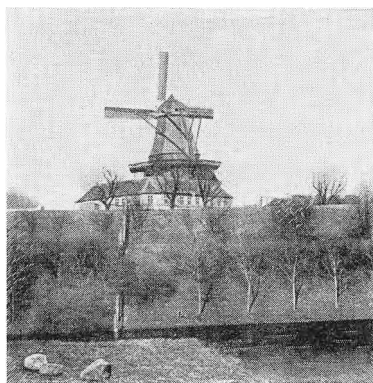
2. juli blev stadens porte åbnet. Stor var glæden over, at man atter kunne komme uden for portene.

Men den 11. oktober kl. 11,00 om formiddagen blev portene atter lukkede, så ingen kunne forlade byen, og militæret blev holdt i beredskab. Denne gang var det ikke en fjende, man ventede, der ville løbe storm mod voldene, men indre forhold, der førte til denne foranstaltning, nemlig striden mellem stænderne om kongens stilling. Det kom ikke til blodsudgydelser, og i løbet af kort tid gik Danmark fra at være et meget frisindet regeret land over til at blive enevældigt regeret, og Frederik den Tredie blev en af de mest enevældige monarker i Europa, uden at det havde kostet blod.

Ca. 10 år efter stormen på København flyttedes den i ca. 1520 opførte første grundmurede Vesterport, som lå ud for Vestergade, og som var stærkt medtaget efter belejringen, hen så den kom til at ligge ud for, hvor Frederiksberggade nu ligger. Her lå da Vesterport, til den i juni 1857 blev nedrevet, og der opstod det hul i volden, der kaldtes »Vesterports gab«.

Det er altså i år hundrede år siden, at voldene på dette sted sprængtes og gav luft for byens udvikling. Året 1857 kom til at betyde meget for Københavns udvikling og især for den store ændring fra »Halmtorv« til »Rådhusplads«, byens hovedtorv.

Voldene »var hegnet om den gamle tid; ved deres fald begyndte det nye.«

Store Kongens Mølle på
Schacks bastion.

Voldene

O, I grønne bastioner,
hvor den unge martsviol,
stod ved siden af kanoner
i den friske morgensol.

Emil Aarestrup.

Indtil for ca. hundrede år siden var København en fæstning. Den havde under belejringen af København i 1659 stået sin prøve, men det engelske bombardement i 1807 havde vist, at tiden var løbet fra den. Men det var ikke alene som fæstning, at den var forældet. Københavns bebyggelse trængte på. Byen var helt omsluttet af en ring af volde og voldgrave. Fra hovedvolden skød dens 25 femkantede bastioner sig frem, og foran lå den brede stadsgrav med små befæstede øer mellem bastionerne, de såkaldte raveliner, og enkelte endnu mindre øer, lynetter. Selve volden gik langs med Vester-, Nørre- og Østervoldgade og sluttede med Kastelsvolden, således at husrækken langs disse dannede byens yderste bebyggelse. Uden for voldene var det ikke tilladt at bygge andet end, hvad der i tilfælde af krig straks kunne fjernes, som man sagde »kunne pakkes ned og sættes på pulterkammeret«.

Hvor omtrent Glyptoteket senere blev bygget, lå Holcks bastion med sin ravelin, den senere Tivoli ø, og sin lynette, det senere »Capri«, opkaldt efter den tapre kommandør over den kongelige fodgarde: Eiler Eilersen Holck, grundlægger af baroniet Holckenhavn ved Nyborg. Gyldenløves bastion lå ud for Vartov og Lavendelstræde, (som før i tiden hed: »udi Kattesund«) og den næste bastion, Schacks, ud for Studiestræde og hen til Sankt Peders Stræde. Bastionen, hvor nu Jarmers Plads ligger, havde navnet Helters bastion. I øvrigt har strækningen ad Vester Voldgade her heddet: »Ved Jerners Gab«.

Fra Vesterport førte en bro over stadsgraven til Vesterport-ravelin, der lå, hvor nu Industriforeningsbygningen ligger – måske bedre kendt som »Palladium«. På Gyldenløves bastion fandtes en stubmølle, kaldet Luciemølle eller »Lussemølle«. Den lå der, hvor nu Borgerrepræsentationens sal i Rådhuset findes. Hvor møllen har sit navn fra angives forskelligt, men der skal have ligget et

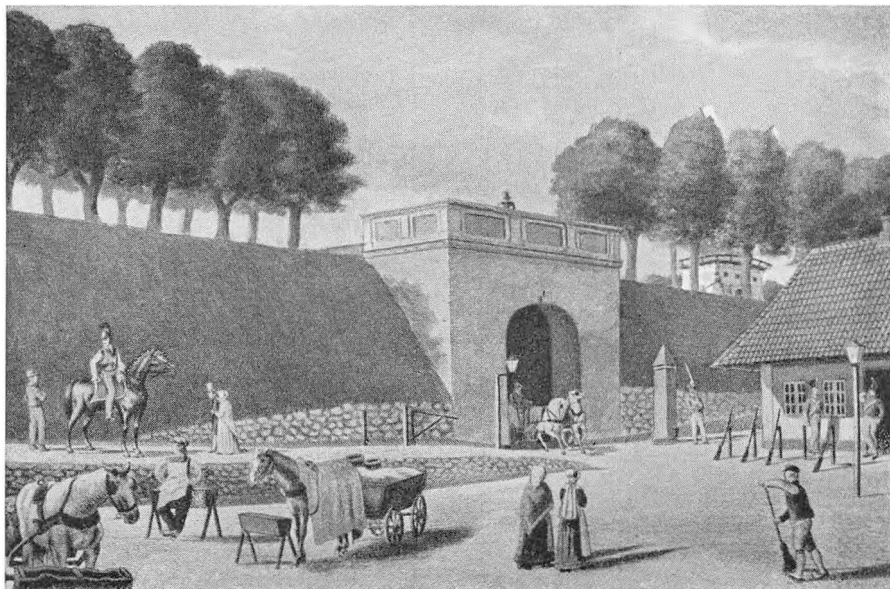

En del af »Halmtorvet« og Gyldenløves bastion med Luciemølle. Københavns rådhus ligger nu hen over den sløjfede bastion.

dybt hul, kaldet Luses hul. Da voldene blev sløjfede, fandt man, at møllen burde bevares, hvorfor den blev flyttet uden for byen til Kongens Enghave. Men Sankt Hans nat 1913 mødte den sin skæbne, idet nogle mennesker, for hvem det pietetsfulde lå fjernt, brugte den til Sankt Hansblus.

Mellem Vester Voldgade og volden gik fra Vartov og ned til havnen »Filosofgangen« – eller den »philosophiske gang«, som dens oprindelige navn var – der var en meget benyttet promenade, selv om den har været vanskelig passabel på grund af det brede gamle vandløb »Lange Rende«, der skilte den fra Vester Voldgade. I Filosofgangen havde ridende officerer forret, og der fandt ofte tumulter sted.

Ved foden af volden gik der langs denne ud mod voldgraven fra Vesterport og sydud en idyllisk og meget yndet promenade »Kirsebærgangen«, hvortil krævedes et af Københavns kommandant udstedt adgangskort – som det forøvrigt

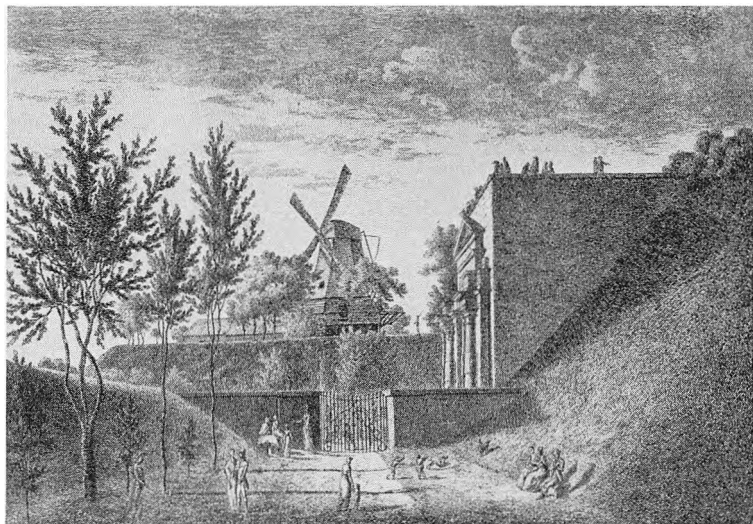

Voldene med Vesterport set fra Halmtorvet og med den militære vagtbygning i højre side. Efter maleri af Eckersberg.

var nemt at erholde – samt nøgle til lågerne. Meir Goldschmidt skriver i »For 8 skilling hvedebrød« om Kirsebærgangen: »Jeg elsker dette sted; himlen må vide hvorfor, måske min moder har forset sig herpå, mens hun bar mig under hjertet, eller måske er det bare, fordi jeg ikke har råd til at tage i skoven og derfor må hjælpe mig med Kirsebærgangen.«

»Den øde og ubebyggede plads fra Vesterport hen til Vartov må staden nyde og til hørtov indrette« tillader Christian den Femte i 1682. Pladsen, der blev kaldt Halmtorvet, blev brugt som hø- og halmtorv, og der prangedes også med heste, samt i øvrigt til torv for en hel del af bøndernes varer indtil 1. januar 1888, hvorefter Vesterbros Torv overtog Halmtorvets rolle. Men pladsen blev først i 1893 omdøbt fra Halmtorvet til Rådhuspladsen samtidig med, at Vestre Boulevard blev anlagt.

Københavnerne's kæreste sted at tage hen for at få frisk luft var voldene. Det var nu heller ikke så underligt, grønt og frit med udsigt langt ind over Sjælland i modsætning til den meget ildelugtende by.

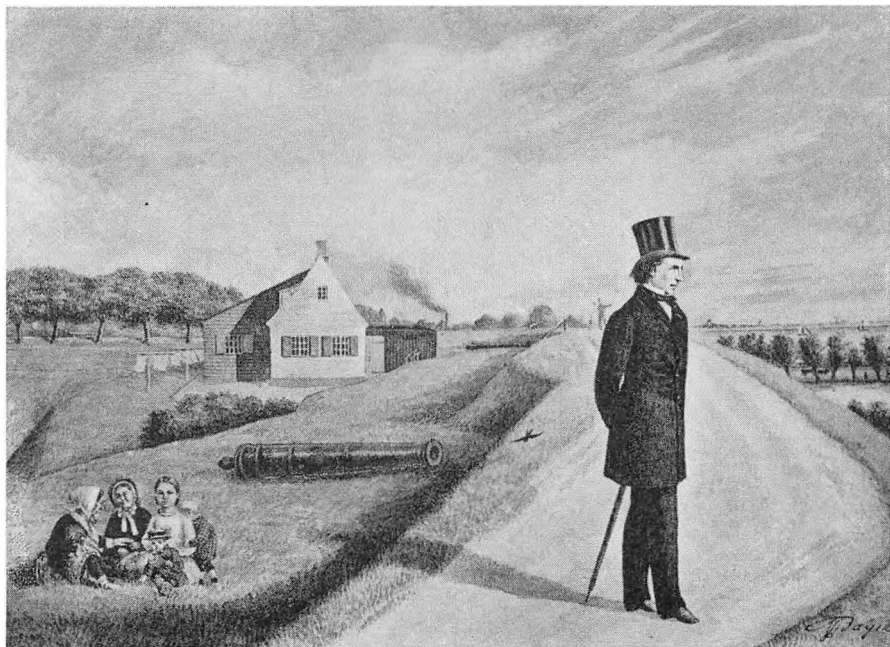
Vesterport og »Kirsebærgangen« med Store Kongens Mølle.
Møllen lå på Schacks bastion. Stik af Elias Meyer 1801.

København, der den gang havde ca. 150.000 indbyggere, var overfyldt. Henved en fjerdedel af beboerne boede i side- og baghuse og henved en tiendedel i kælderboliger. Størsteparten af byens indbyggere boede under meget dårlige pladsforhold: ja, endog oven på lokumerne i gården blev der sovet. I 1857 havde man ikke mindre end 284 husvilde. For øvrigt var der et stort dyrehold inden for voldene. De åbne rendestene og latringruber, der ofte flød over, gav en stank over hele byen, især i sommervarmen.

»Brændevinsbrænderiernes svalevand hyllede gaderne i skyer af damp; tarmaffald, kødstrimler og blod farvede renderne røde, hvor slagtere og kallunsmænd holdt til, og mangen gang druknede stænderne uhjælpeligt i komøg og latrinskarn, som borgerne uden videre ceremonier skyllede ud af deres gård.«

»Ingen, som ikke har oplevet den forvirring, som et voldsomt skybrud kunne være årsag til, kan tænke sig følgerne af, at rendestenen langs fortovene flød over.«

Sygeligheden og dødeligheden var meget stor, epidemiske sygdomme krævede hvert år mange ofre og ikke mindst under den store koleraepidemi i 1853, hvor 7.219 blev angrebet og 4.737 døde.

Holcks bastion ud for Ny Vestergade, 1860.
Skuespilleren Michael Wiehe ses i forgrunden. C. Bayer pinx.

Kom man fra Vestergade, der er en af byens allerældste gader, gæstgiveriernes gade, ud på det dårligt brolagte og meget skidne Halmtorv og gik over mod Vesterport, havde man på venstre side vejerboden og på højre det militære vagt-
hus, hvor »den med ekstrapost ankommende rejsende af den vagthavende løjtnant bliver tilspurgt, hvem han er.« Selve Vesterport, der på den side, der vendte væk fra byen, var smykket med søjler af kanoner og over indgangen med andre militære trofæer, var meget lang og meget trang. Den var under fire meter bred. Her var på visse tider næsten ufremkommeligt, to vogne kunne ikke samtidig passere den lange gennemkørsel, og for fodgængere var det forbundet med ikke ringe risiko, især hvis man ikke kunne følge trit med vognene. Vesterport var den mest trafikerede af byens porte, igennem den »faldt den største og stærkeste passage, thi alle, som kom fra fremmede steder eller fra kongerigets provinser, må tage vej der igennem.« Om natten var portene med undtagelse af Nørreport lukkede, og kun privilegerede fik lov til at slippe igennem. Fra 1848

blev det dog påbudt at også Vesterport skulle holdes åben. For øvrigt kostede det penge at få lov til at slippe igennem, og først i 1856 blev denne forhadte afgift afskaffet.

Efter at have passeret igennem porten kom man ud på en vej, der mellem mure med skydeskår førte ud til den smalle bro over stadsgraven og over til Vesterport ravelin.

Lige hvor den bro endte, står nu P. V. Jensen-Klints smukke nulpunktssten, der i 1925 af Københavns kommune blev rejst her på Rådhuspladsen, hvor Vesterport lå. Foruden at angive, at herfra regnes kilometerne ud ad vejene vestpå, er den samtidig et minde om den sidste Vesterport.

På ravelinen mødte man straks bommen, en almindelig landevejsbom, der kunne slås ned tværs over vejen. Her skulle betales bompenge, to skilling for hver belæsset vogn og i visse tider desuden for fodgængere. Disse bompenge, der blev brugt til broens vedligeholdelse og slid på denne, var meget upopulære, og man gjorde alt for at snyde sig fra dem, så der opstod ustandselig tumult her.

Passagen forbi bommen var meget smal. Ved Frederik den Sjettes begravelse i 1840 blev det nødvendigt, for at ligvognen kunne passere, at fjerne bommen, men aldrig så snart var ligvognen kommet tilbage fra Roskilde, før bommen var sat op igen.

Få skridt fra bommen lå Accisseboden eller konsumtionskontoret. Her måtte alle gående, ridende og kørende gøre holdt for at blive undersøgt af de meget forhadte »posekiggere«, der var udstyret med deres »søgere«, som de brugte til at undersøge de belæssede vogne med. Der skulle betales konsumtion for næsten alt, hvad der af indenlandske produkter tilførtes byen, ja, da et par mænd indførte sand til byen, som de havde gravet i Valby bakke, blev der også forlangt afgift heraf. Foruden den almindelige konsumtion skulle der betales en særlig afgift, den regelmæssige accisse for alt det brænde, der blev indført til byen. Denne afgift tilfaldt Frue kirke, som dog i de senere år måtte afstå 4.000 rdl. årligt til hjælp til opførelsen af Thorvaldsens museum.

Fritaget fra disse afgifter var kongelige og andre højtstående personer.

Fra Accisseboden gik det videre over den næste bro, der, for at fremstormende tropper ikke skulle kunne skyde lige igennem, gik i en skrå retning over stadsgraven til det faste land, herfra førte en lindeallé hen til og omkring Frihedsstøtten, mens fortsættelsen i Vesterbrogade, der var bred, men slet vedligeholdet, var uden skygge. Derefter gik vejen videre til Roskilde og Køge.

Et møde ved Acciseboden.

En af de såkaldte »posekiggere« bliver af hunden gjort opmærksom på, at damen under sit overstykke er i færd med at forsøge at indsmugle en skinke. Efter maleri af Vilhelm Marstrand, 1831 (Københavns Bymuseum).

Tivolis første indgang. Efter litografi af Em. Bærentzen.

Tivoli

Og dersom du morer dig do'lig
 på Rosenlund og på Fredsberg,
 så skal du tage ind på Tivoli
 og se, om du morer dig dér.

Faber, Hagen og Steen.

Som en begyndelse til sprængningen af den mur om København, som voldene dannede, lykkedes det i 1843 agent Georg Carstensen at få Christian den Ottendes tilladelse til at anlægge et permanent forlystelsesetablisement i København, »Kjøbenhavns Tivoli og Vauxhall«. Forinden havde han, der udgav et efter datidens forhold meget moderne blad »Figaro«, søgt at udvide sine abonnenters antal ved at arrangere forskellige festiviteter dels i Christiansborg slots ridehus og dels i Rosenborg have, hvortil abonnenterne havde gratis adgang, mens andre måtte betale dyrt for at komme ind. Disse var blevet en stor succes og skabte Carstensen ry som byens talentfuldeste og idérigeste fornøjelsesråd.

For at opnå kongens bevågenhed over for sit nye projekt, skal han have anført, at det ville være en fordel at få folk til at gå ud og more sig i stedet for at samles i ølstuerne og diskutere politik. Kongens frygt for den alt for megen politiseren var ikke ubegrundet, det gærede overalt i Europa, og 1848 blev et meget uroligt

Udstillingen 1888. Hovedbygningen set fra Tivoli.
Efter farvelitografi.

år med revolutioner rundt omkring. Også her i landet gærede det. Blandt andet kom martsurolighederne i 1848, der førte til Grundloven af 1849 under Frederik den Syvende, hvormed Danmark gik fra at være et af de mest enevældigt regerede lande over til at have en af de mest frie regeringsformer – uden blodsudgydelse.

Under alle omstændigheder fik Carstensen's ansøgning, hvori han allerunderdanigst beder majestæten om tilladelse til sit nye foretagende, et gunstigt svar. Ja, han fik ikke alene denne tilladelse, men det lykkedes ham også at få Københavns kommandants tilladelse til at lægge sit etablissement på selve fæstningens glacis. Carstensen fik dannet et aktieselskab, hvor der blev tegnet 1.821 aktier à 25 Rdl., og den 15. august 1843 kunne Carstensen åbne Tivolis porte for første gang. Det blev en strålende succes. Allerede den første dag har der været ca. 4.000 besøgende, og da han måtte slutte sæsonen 1. oktober, var der på halvanden måned solgt over 173.000 billetter, eller mere end Københavns indbyggerantal.

Udstillingen 1888 set fra Tivoli med Alster-Pavillonon og fregatten Skt. Georg liggende i Tivolisøen.

Men pressen var noget reserveret. Anmeldelsen var knap og sparsom. Berlingske Tidende skriver: »Man kan ikke nægte, at det hele er udført med megen smag og gør entreprenøren ære . . .« Derefter følger en opremsning af, hvad der findes i Tivoli, og der sluttes: »Det hele frembringer en smuk og rig afveksling på forskellige forlystelser.«

At Carstensen havde bevågenhed på allerhøjeste sted sås tydeligt, da det lykkedes ham at få holdt Vesterport åben af hensyn til Tivolis gæster.

Siden gik det ikke Carstensen for godt, men Tivoli bestod og er udvidet ind over det gamle fæstningsterræn. Tivolisøen, der er en rest af Stadsgraven, den siksakformede promenadeallé, der var glaciets dækkede vej, samt den trekant, der skyder sig ud i Tivolisøen nord for Færgekroen, og som var den yderste spids af Gyldenløves bastion, er alle mindelser om Københavns gamle befæstning.

Her hvor man nu morer sig stod nogle af de heftigste kampe under stormen på København i 1659.

Voldene faldt

Som fæstning kan du ej staa dig meer
mod de nye kanoner.
Dine gamle volde med møller og træer
og bastioner,
fra »Kjøkkenkurven« ved Kallebodstrand
og ud til Kastellet
skal den jevnes plat med det flade land,
deres dom er fældet!

H. V. Kaalund

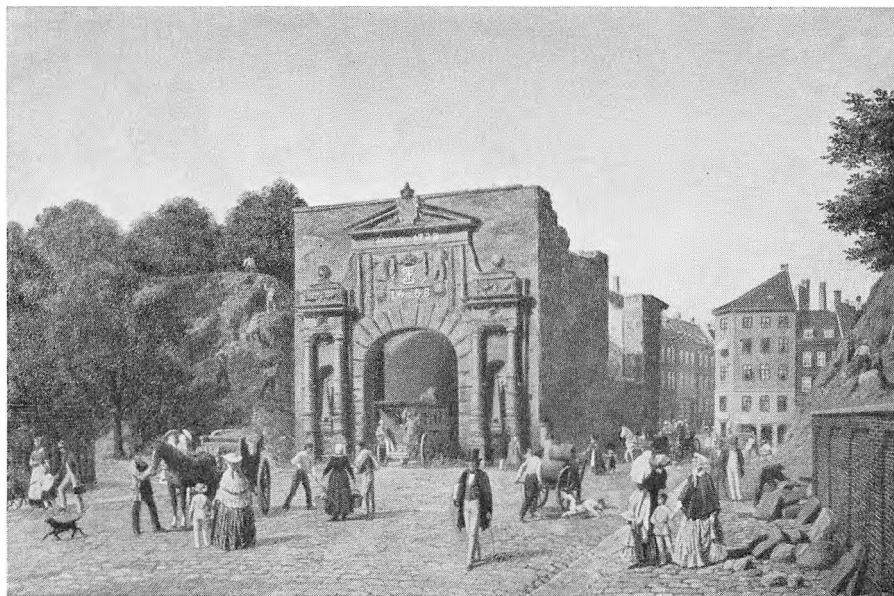
Kongelig resolution af 16. maj 1857 påbød nedrivningen af Vesterport. Nedrivningen påbegyndtes 16. juni, men var først fuldført i september. Voldskrænterne ned mod passagen dannedes – og der opstod det såkaldte »Vesterports gab«, men hermed var også forbindelsen mellem den yndede promenade på volden afbrudt på hver sin side af den forhenværende port, hvad mange ankede over. Ved Nørreport, der var nedrevet året før, havde man lagt en jernbro over gabet efter Frederik den Syvendes personlige ønske, således at majestæten uhindret kunne foretage sine rideture her (broen ligger nu over søen i Ørstedsparken).

Inden Vesterports nedrivning var dog konsumtionspligten ophævet fra 1. april 1852 og »posekiggerne« forsvundet fra ravelinen, og den militære vagt ved porten blev inddraget 30. juni 1856, fra hvilken dag København ophørte med at være en fæstning.

Der var et meget stærkt had til byens fire porte, og deres nedrivning blev overalt i offentligheden og i aviserne hilst med glæde. Siden har mange med sorg begrædt, at de arkitektoniske monumenter ikke fik lov til at stå, så at de kunne være blevet bevaret »for en skønsommere slægt end den nuværende«. Færdse-len og den offentlige mening krævede, at de blev fjernede, og gabet blev åbnet.

»Voldene, gravene og glacierne er vekselvis lovsungne i poetiske vendinger og angrebne med sprogets skarpeste våben.«

Der var nu ikke længere nogen hindring for Københavns udvikling, hvilket havde til følge, at dens indbyggerantal voksede voldsomt i forhold til de foregående år.

Vesterport under nedrivning i 1857.

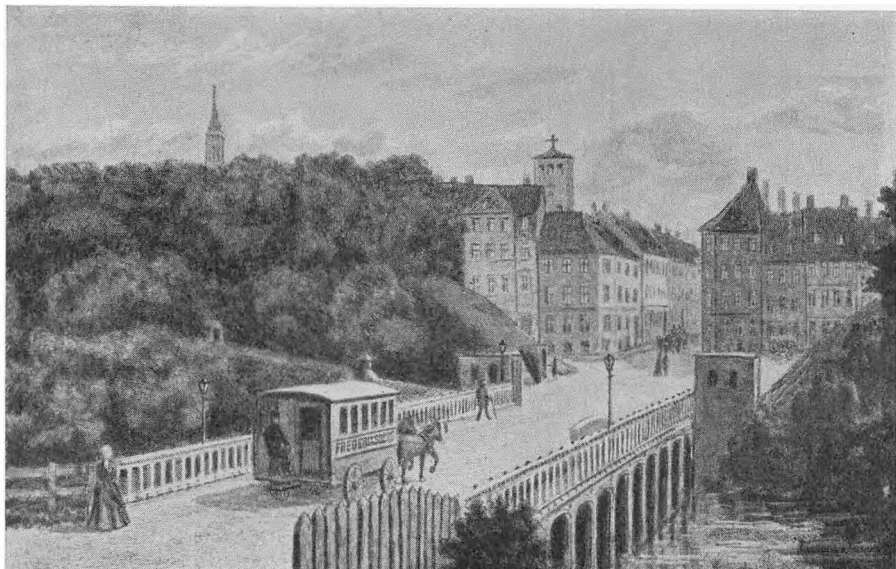
En frederiksbergomnibus fylder portåbningen. Til højre i baggrunden Frederiksberggadehjørnet. Efter maleri af Heinrich Hansen.

Året 1857 var også på andre måder et bemærkelsesværdigt år for byen, blandt andet blev øresundstolden ophævet til gavn for København i konkurrencen mod Hamburg, og byen fik sit første gasværk, og den 4. december tændtes, mens hele byens befolkning var på gaden, 2.200 nye gaslygter til afløsning af 1.800 tran-lamper, der dog fik lov i endnu to uger sørgmodigt at brænde ved siden af den ny, strålende belysning.

Helt ukendt med gasbelysningen var man ikke. Byen havde haft een gaslygte, den stod på Polyteknisk Lærestalt.

Enevældens afvikling gav sig også udslag i lov af 4. marts 1857 om »Styrelsen af stadens sager«, hvor selvstændigheds- og frihedstrangen tydeligt kommer til orde. Men også på handelens og håndværkets område kom en ny lov, hvorved man blandt andet ophævede laugsrettigheder, og det såkaldte forprang blev til-ladt, hidtil havde det været forbudt at handle med bønderne, før de kom inden for voldene.

Året forud var der kommet en ny byggelov, den første egentlige byggelov,

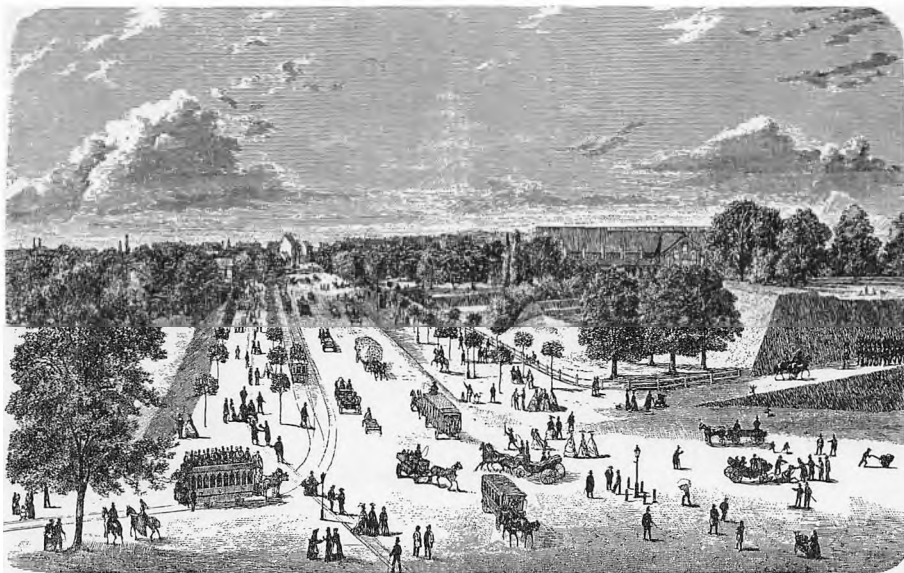
Vesterports gab ca. 1870.

I forgrunden broen fra ravelinen, i baggrunden Frederiksberggade.

hvor man, belært af erfaringerne fra koleraepidemien, søger at gøre en hel del for at gavne hygiejnen, — ethvert nyt latrinhus bør være fjernet 3 alen fra post eller brønd og indeholde eet sæde for mindst hver tyve mennesker, der måtte antages at benytte samme.»

»Ingen kostald bør anlægges under beboelseslejligheder ud til gaden. Gruber til optagelse af kreaturgødning skulle være fjernede 3 alen fra post eller brønd.« Dette spørgsmål, med at kostaldene ikke måtte anbringes under beboelseslejlighederne, kommer man nu let over ved, at man talrige steder anbragte kørerne på 1. sal, hvor de blev hejset op ved ankomsten og så ikke kom ud mere. Først ved byggeloven af 1875 blev oprettelse af kostalde i København forbudt. —

Fjernelsen af Vesterport og dannelsen af »Vesterports gab«, der var så smal, at man ikke fandt, at det var så stor en lettelse, at porten var blevet fjernet, som man havde håbet, havde alligevel til følge, at udviklingen af byen denne vej ud foregik i et rivende tempo, derimod gik det meget langsomt med sløjfningen af voldene. Først i 1871 foretog man de første spadestik, og voldene fra Nørrevold til Kalvebod strand var ikke endelig nedrevet før i 1885, og dermed faldt

Vesterbros Passage, 1866. Set mod Vesterbrogade.

Til højre Schacks bastion; I baggrunden over denne Københavns z. hovedbanegård.
Til venstre Tivoli. Træsnit i Illustreret Tidende 1866-67.

altså den sidste rest af voldene på Rådhuspladsen. Forinden var dog »Vesterports gab« udvidet meget til »Vesterbros Passage«, et navn, det første stykke af Vesterbrogade bevarede i mange år, og af og til hører man det endnu.

På »Vesterbros Passage« ud mod den kommende Rådhusplads byggede Industriforeningen i anledning af »Den nordiske Industri- og Kunstudstilling« i 1872 den første af den nuværende bebyggelse på Rådhuspladsen. Det har ikke forskønnet den, at der senere er indrettet biograf i den (Palladium), og at dens tag ud mod Rådhuspladsen er blevet fyldt med kæmpemæssige neonreklamer, der helt knuser bygningen.

Den 13. november 1870 påbegyndtes opførelsen af bygningen, men foruden denne opførtes til brug for udstillingen på voldterrænet omkring Luciemølle og Gyldenløves bastion en del mindre bygninger, og herfra førte så en træbro ind til Tivoli. Den 13. juni 1872 åbnedes udstillingen med en kantate skrevet af Carl Ploug, der indledte med »Velkommen til Arbejdets Kappelstrid«. Selv om udstillingen blev en stor succes, har den dog også bragt skuffelser, især med

Industriforeningens af arkitekt Vilh. Klein i 1870-72 opførte bygning til »Den nordiske Industri- og Kunstudstilling«. Set fra Halmtorvet, fotograferet ca. 1875.

hensyn til uddeling af medaljer »Til Belysning af Bedømmelsen ved Den nordiske Industri- og Kunstudstilling i Kjøbenhavn 1872« hedder en pjece, som er »udgivet af det af de misfornøjede udstillere nedsatte udvalg«, og som slutter af med en navnefortegnelse på ialt 129 over de misfornøjede udstillere.

Sidenhen er den midterste del af fløjen af Industriforeningsbygningen ud mod H. C. Andersens Boulevard blevet forhøjet med en etage, således at hele bygningen nu er i to etager.

I bygningen, der i 1878 blev tilskødet Industriforeningen, indrettedes permanente udstillingslokaler, der gennem årene har været brugt til mange forskellige slags udstillinger, indtil de måtte vige for biografen. På hjørnet ud mod Rådhuspladsen lå Industricafeen, og her fandtes en kort tid den intime cabaret »Bonbonnieren« med Robert Storm Petersen, som den altoverskyggende, bærende kraft.

Det eneste af voldene, der fik lov til at blive stående, var foruden Kastellet dele af Christianshavns vold, men endnu findes mindelser om den i Ørstedsparken og i Østre Anlæg samt i Tivoli. På Christianshavns vold kan man få et indtryk af, hvorledes de volde, der havde gjort så stor gavn, men sidenhen var blevet forældede, så ud.

Udstillingen 1888

Voldene faldt – og på skansernes plads
står et bjælke-palads
med de tusinde vimpler og ruder!
Hvor det stormede en nat,
blev kartoven forladt,
bygger svalen som fredens bebuder.

Chr. Richardt.

Fra kantaten ved åbningshøjtideligheden.

Den 5. december 1863 blev Christian den Niende konge. Den 12. juli 1838 stiftedes Industriforeningen i København, og den 20. juni 1788 ophævedes Stavnsbåndet. Disse tre af hinanden ganske uafhængige begivenheder fejrede man i 1888, henholdsvis 25 års, 50 års og 100 års jubilæer ved en stor udstilling i København, »Den Nordiske Industri- og Landbrugsudstilling«. Ikke mindst tilskyndet hertil af den store succes, som udstillingen i 1872 havde været.

Udstillingen blev imødeset »som en begivenhed, der skal kunne give ny virkelighed til Københavns blegnede drømme om at være en verdensby og tilføre dens liv noget af den glans, den har mistet«.

Også denne gang blev man enige om at anbringe udstillingen på Gyldenløves bastion, hvilket magistraten godkendte, dog på betingelse af, at bastionen forinden blev sløjfet. Staten havde ganske vist ønsket at bruge terrænet, idet der var forslag om at anbringe Nationalmuseet her, eller eventuelt Det kongelige Bibliotek, men der skulle gå mange år, inden disse to institutioner fik nye domiciler.

Da arealet var for lille, kom der yderligere et areal til på den anden side af Ny Vestergades forlængelse, og der blev bygget en bro over gaden. Desuden blev Tivoli taget med ind under udstillingsområdet.

Denne gang blev også landbruget taget med.

Foruden fra de nordiske lande udstilledes der også fra Tyskland, England, Frankrig, Italien, Rusland og Japan.

Den 37-årige arkitekt Martin Nyrop, der var en slags fører for de yngre arkitekter, blev udpeget til udstillingens arkitekt. Efter en studierejse i England

Udstillingen 1888. Hovedbygning, set fra Halmtorvet.
Efter farvelagt litografi.

udarbejdede han et forslag, efter hvilket udstillingen skulle udføres i træ – dette gentager han ikke mindre end otte gange i forslaget. Man var ellers begyndt at bruge jern til den slags bygninger, men bygningerne skulle tjene til æresoprejsning for det ældste, danske byggeemne og forherlige tømmerhåndværket og gøre »Udstillingen af 1888 til tømmer svenden Martin Nyrops mesterstykke«.

Hovedbygningen vakte megen opsigt og blev rosende omtalt. For eks. skrev Adolf Bauer om den, at »den var opført i det billigste og for os naturligste materiale, gav en ny og ejendommelig løsning af opgaven og derved skabte en udstillingshal med et nordisk særpræg og af imponerende dimensioner«.

»Jeg er overbevist om, at det med samme bekostning ville være muligt at bringe et smukkere resultat ud af en træbygning end af en jernbygning«, siger Nyrop selv om bygningen og fortsætter med at udtale, at han, som tømrer af profession, var mere hjemme i træbygninger og også gerne ville bidrage sit til, at det smukke håndværk, der blev indskrænket på alle kanter, så vidt muligt hævdede sin plads.

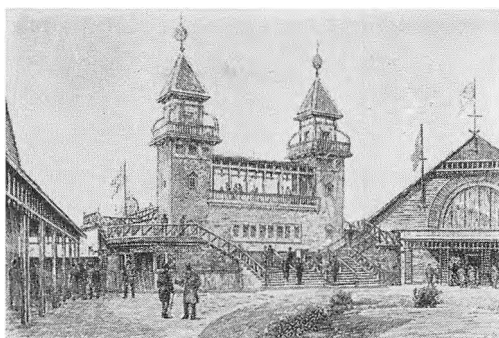
Udstillingssgaden 1888.

Nu H. C. Andersens Boulevard. Til venstre ses Ny Carlsbergs bygning med Sankt Nikolaj kirketårn opført i $\frac{1}{3}$ størrelse. Til højre den russiske pavillon og hovedhallen. Kuplen i baggrunden i billedets midte er Dagmar-teatret.

Udstillingens hovedgade gik der, hvor nu H. C. Andersens Boulevard ligger, mens hovedbygningen kom til at ligge, hvor Martin Nyrop siden byggede Københavns ny rådhus. Foruden Nyrops hovedbygning og en række mindre af ham opførte bygninger, anlagdes der også en del andre pavilloner til udstillingsbrug, bygget af forskellige firmaer. Mellem disse var en kopi – i en trediedel størrelse – af det spir, som brygger Carl Jacobsen ville forsyne Nikolaj tårn med. I dette var udstillet en del tegninger til andre bygningsværker, blandt andet tegning af Glyptoteket, der var tænkt lagt, hvor nu Dagmarhus ligger. Også Tuborg var repræsenteret med Tuborgflasken, der efter Illustreret Tidende at dømme var noget af det mest påskønnelsesværdige på udstillingen, så det foreslås: »at der tilkendes flasken udstillingens store guldmedalje, eventuelt dens ærespris,« ikke mindst fordi man fra flaskens prop fik et overblik

Hovedhallen til den nordiske Industri- og Kunstudstilling 1888.
Arkitekt Martin Nyrop.

For at komme over til udvidelsen af udstillingsterrænet, der lå på den anden side af Ny Vestergades forlængelse, opførtes en stor bro over denne gade.

Den franske kunstudstilling 1888.

Opført af arkitekt Vilh. Klein. Udstillingen lå på Halmtorvet midt på den nuværende Rådhusplads. De to personer forrest i billedet er Carl og Otilia Jacobsen.

Til højre i baggrunden ses udmundingen af Vestergade. På dennes venstre hjørne Hotel Belvedere, der lå, hvor nu Politikens hus ligger. Efter maleri af J. T. Hansen.

over hele udstillingen. Efter udstillingens afslutning flyttedes flasken ud på Strandvejen.

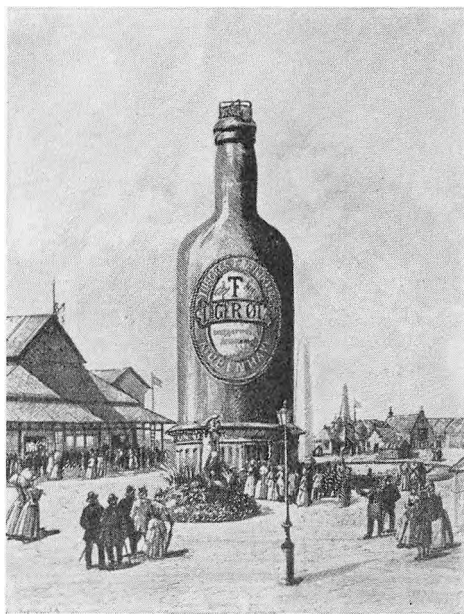
Det blev en stor succes. Efter at have været åben i 138 dage sluttede den, efter at 1.367.532 havde besøgt den og betalt 1.495.874 kroner og 75 øre i entré, hvilket var langt ud over, hvad man havde turdet håbe.

En betingelse for at få overladt terrænet var, at ethvert spor af udstillingen var fjernet inden den 1. januar 1889, hvilket også blev overholdt.

Den i fransk kunst meget interesserede brygger Carl Jacobsen kom på den idé, at det måske også kunne have interesse at vise en repræsentation af kunst fra Frankrig jævnsides med den fra de fire nordiske lande på Den Nordiske Udstilling. Trods megen modstand og uvilje gennemførte han denne specielle udstilling, der kom til at ligge for sig selv lige over for hovedindgangen til Den

Nordiske Udstilling, altså omtrent midt på den nuværende Rådhusplads. Også denne udstilling, der vakte megen opmærksomhed, endog i udlandet, blev en stor succes.

Foran Den Nordiske Udstillings hovedbygning lå en lille træbygning, som fik lov til at blive stående indtil 1905. Bygningen – som havde været Martin Nyrops tegnestue – blev »Den Fri Udstilling«s første bygning, og i den blev Københavns første biograf åbnet af en litograf Wilhelm Pacht i 1895–96. Det var også i denne bygning, der havde navnet Panorama, at Ellehammer i 1905 viste sine første levende billeder.

En af udstillingens store sensationer, ikke mindst fordi den var forsynet med elevator (hydraulisk), og var elektrisk oplyst.
(Knud Gamborg).

H. C. Andersens Boulevard

Et leve for helten af 2. april,
skønt ej han løsned kartover.
Han vandt sine sejre i tårer og smil
på hjerternes kongedybs vover.

Chr. Richardt.

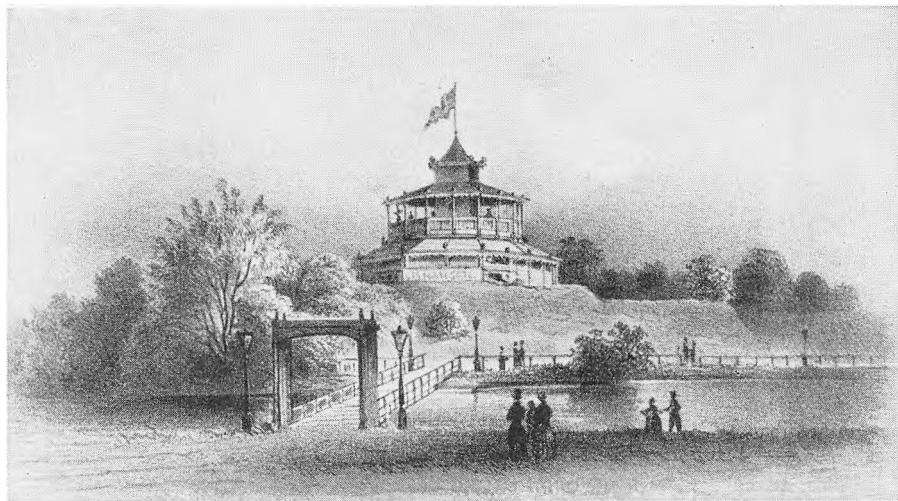
Mandag den 6. september 1819 krøb en »mærkelig menneskelig fremtoning« ud af postvognen ved Frederiksberg bakke efter formedelst 3 Rdl. at være rejst fra Odense hertil for til fods at fortsætte og op af dagen at passere Vesterbro ravelin og Vesterport og her for første gang – som 14-årig – at sætte foden på Københavns grund, omtrent hvor man i 1893 anlagde Vestre Boulevard, som på »fremtoningens« 150-årsdag den 2. april 1955 omdøbtes, således at den kom til at bære hans navn: H. C. Andersens Boulevard.

H. C. Andersen gik ind ad Vestergade og fik sit første værelse i nummer 18 i Gardergården.

Siden rejste han en del, men København blev hans faste boligby i seksoghalvtredssindstyve år.

Når man fra hjørnevinduerne i Dagmarhus ser ud over Rådhuspladsen, er det den brede H. C. Andersens Boulevard, man ser direkte nedad og som straks fanger ens blik.

På højre side ligger først Otto Pipers ejendom, som den igennem mange år har heddet, og som nu med al sin stuk og sine joniske søjler, der hørte firserne til, efter nogle års tilbagetrukken tilværelse, og i nogle endog har stået helt tom med snavsede ruder og som tilholdssted for en hel del af Rådhuspladsens duer, skal forsvinde for at give plads for forsikringsselskabet »Nye Danske«, der her vil bygge en stor ny kontorbygning, idet det ikke længere kan få plads i dets nuværende domicil i Stormgade. Man skimter Richshuset, der blev rejst på hjørnet af Vesterbrogade, efter at den meget populære café »Paraplyen«, der lå her på hjørnet af det daværende Axelhus med Centralhotellet, der hvor nu Privatbankens filial findes, måtte vige for den moderne tid. Det eneste bemærkelsesværdige ved denne bygning er billedhugger Einar Utzon-Franks to figurer

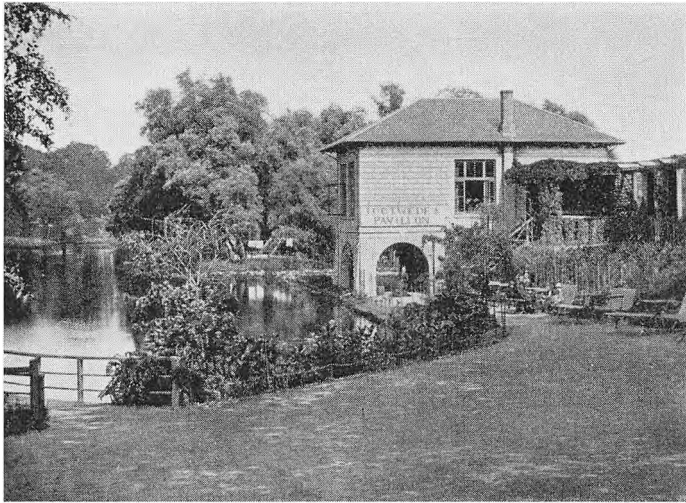

Tivoliøen med broen over stadsgraven. Efter litografi.

i tårnet: Solskinspigen og regnvejrspigen, der kommer ud af deres »hus« for at angive, hvad slags vejr vi kan vente os.

Der, hvor nu Vesterbrogade munder ud i Rådhuspladsen, lå i sin tid Stadsgraven, og broen fra Vesterport over til Vesterbro ravelin gik tværs over den nuværende H.C.Andersens Boulevard og endte ved »Frascati«s fortovsrestaurant. Længere nede ad boulevarden har vi så Tivoli, der ved boulevardens anlægelse kom til at gå helt ud til denne. I Stadsgraven lå her i sin tid Holcks ravelin og den betydelig mindre Holcks lynette, den første blev til Tivoliøen, den anden blev kaldt »Capri«. Den fik sit navn, da den i 1865 blev lejet af en forening »Capri«. Foreningen, der højst måtte have 150 medlemmer, som hver betalte et kontingent på to Rdl. om året, havde en pavillon på øen, som dels blev brugt af foreningen til festligt lag, kort og keglespil, dels også lejet ud til andre. I pavillonen var der en fast restauratør, og mellem dem har skuespillerinde Betty Hennings' fader været. I sin barndom og ungdom færdedes daværende Betty Schnell meget på øen.

Lejemålet af øen blev opsagt den 1. februar 1885, og foreningen »Capri« mistede øen, da Stadsgraven skulle opfyldes og gøres i stand til udstillingen i 1888. Ejendommen, der nu er Fællesbanken, på hjørnet af Ny Kongensgade og H. C. Andersens Boulevard, har i mange år bevaret navnet Capri efter denne

Øen Capri, set fra broen til Tivolioen. Capri ses midt i billedet og Vestervold i baggrunden. Bygningen er Tivolirestaurationen »Kridthuset«.
 Fotografi fra midt i halvfjerdserne.

lille ø, der nu ligger begravet under midterpartiet af Glyptotekets fløj mod Tietgensgade.

For enden af Tivoli og over dens træer ses kuplen på Glyptoteket, eller som dets officielle navn er: Ny Carlsberg Glyptotek.

I halvfjerdserne havde den unge brygger Carl Jacobsen købt nogle malerier til at smykke sit unge hjem med. I 1878 købte han på en auktion i Paris Millet's »Brændebuggeren og Døden« for ca. 13.000 francs, og på Salonen i Paris Delaplanche's statue: La Musique, og dermed var grunden lagt til Glyptoteket. Først i brygger Jacobsens vinterhave og siden i nogle sale byggede i fortsættelse af hans villa på Carlsberg med efterhånden flere tilbygninger anbragtes de mange kunstværker, mestendels skulpturer, som han købte. Dette hans private Glyptotek blev åbnet for publikum i november 1882.

Brygger Carl Jacobsen og hans kone Ottilia skænkede ved gavebrev af 8. marts 1888 en del af deres samling »som Gave til vort Fædreland« under forudsætning af »at staden Kjøbenhavn afgiver den nødvendige byggegrund, og at byen og staten hver for sig deltage med halvdeelen af den til opførelse af en passende bygning nødvendige sum, ialt een million kroner«.

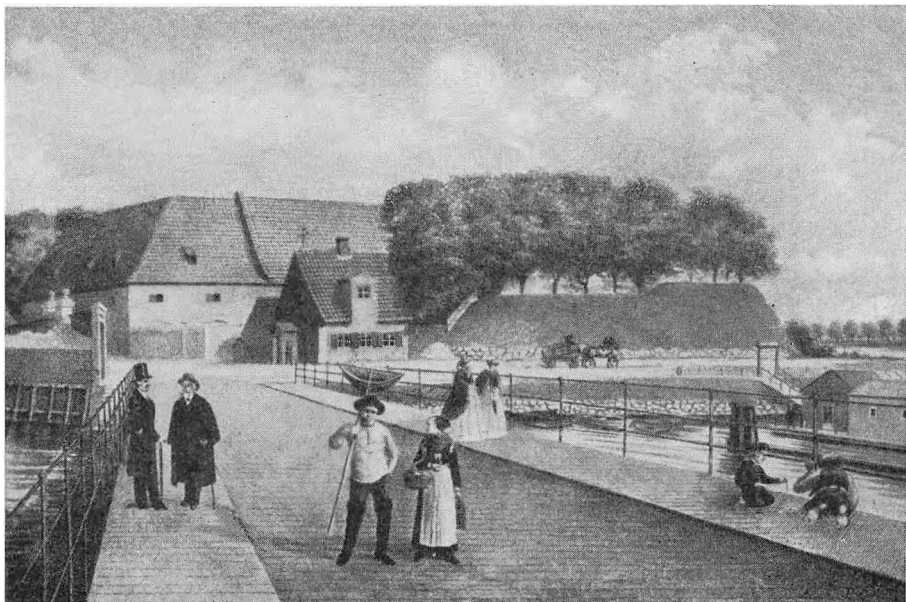
Glyptoteket set fra Rådhusstårnet. Fotografi 1898.

Gaden på skrå gennem billedet er den nuværende H. C. Andersens Boulevard.

Efter at Rigsdagen og Borgerrepræsentationen havde tiltrådt dette, blev opførelsen overdraget til arkitekt V. Dahlerup, der blandt andet har bygget Det Kgl. Teater, Pantomimeteatret i Tivoli og Statens Museum for Kunst, og den 1. maj 1897 åbnedes det ny Glyptotek for publikum, men samtidig søgte brygger Carl Jacobsen at forfølge successen fra Den nordiske Kunstudstilling i 1888 ved nu at lave en international kunstudstilling, der åbnedes samme dag i det ny Glyptotek.

Men Glyptoteket viste sig snart at være for lille, så en udvidelse var nødvendigt. Dette arbejde blev overdraget Kgl. bygningsinspektør for Jylland, senere professor ved Akademiet, arkitekt Hack Kampmann, der blandt andet har opført Århus teater og Marselisborg slot.

Ved opførelsen af den første del af bygningen blev der ikke råd til en kuppel, men om udvidelsen skriver Carl Jacobsen: »En kuppel måtte der til, det var en æresgæld, man skyldte Dahlerup«. Udvidelsen påbegyndtes i 1901, og i 1906 stod det hele færdigt med kuppel.

Langebro i 1870'erne.

Fra venstre: Digteren Fr. Paludan-Müller, billedhugger Th. Stein, en fisker og en amagerpige. Efter tegning af Chr. Bayer.

Helt for enden af boulevarden ses hotel »Europa« med sine fjorten etager rage højt op over omgivelserne, og desuden ses den nye Langebro. Den første »Langebro« eller »Kallebobro«, der blev anlagt i 1686, var meget smal, næsten kun en gangbro, og lå ud for Filosofgangen (Vester Voldgade), altså ikke der, hvor den nuværende ligger. Ved broen lå på københavnsiden et par uhyggelige bygninger. Til den ene side »Druknehuset« eller »Dronehuset«, som det almindeligvis blev kaldt. Til den anden lå »Blå tårn«. Til »Druknehuset« blev bragt de døde, der blev fundet i vandet, dels omkomne ved ulykkestilfælde, dels de mange selvmordere. Fra 1810 til 1854 besørgede madam Simonsen opsynet med huset og erholdt 24 Rdl. om året herfor. »Blå tårn« må ikke forveksles med det blå tårn på Københavns slot, og som er mest kendt fra Christian den Fjerdes højtbegavede datter Eleonore Christine Ulfelts 22-årige ophold her. Sammen med slottet blev det i 1732 nedrevet, og navnet overførtes til denne senere opførte bygning ved Langebro. Dette ny blå tårn blev foruden til fængsel for de

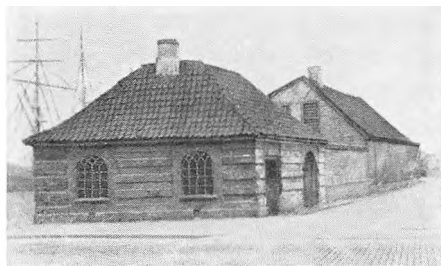

Ved Langebro.

Til venstre fængslet »Blå tårn« og grynmøllen, til højre »Druknehuset«.
Efter tegning ca. 1810.

store misdædere i Københavns amt, herunder de dødsdømte, også brugt til hoffets betjente og til opsætsige skuespillere ved Det kongelige Teater; f. eks. måtte en af de kendteste balletstjerner, Andrea Krætzmer (vistnok model til Paludan-Müllers digt: »Danserinden«), der havde lagt sig ud med selve balletmester Aug. Bournonville, i 1831 sone een måneds husarrest dér.

En rest af det sidste »Blå tårn« findes endnu i gården til Vester Voldgade 131.

»Druknehuset« ved Langebro. Nedrevet 1902.

Rådhuset

Der står en borg i København
blandt sommergrønne linde;
guldkronen lyser som en bavn
højt over tårn og tinde.
Den borg har ingen skydeskår,
ej vindebro, ej fangegård,
for alle porten åben står
til høje rådhusale.

Jakob Marstrand,
borgmester.

Den 1. marts 1889 var sat som frist for indlevering af konkurrenceskitser til et nyt rådhus. Der indkom 15 skitseforslag, og før indleveringsfristen var udløbet, havde desuden den østrigske friherre Theophilus Hansen, bosat i Wien, der i sin høje alderdom stadig tegnede det ene projekt efter det andet, indsendt en tegning til Københavns rådhus. Den 76-årige, dansk fødte arkitekt bad i en skrivelse magistraten modtage rådhusprojektet som en gave til hans kære fødeby, København, da han ikke ønskede at deltage i foretagendet, men kun handlede af sand kunstinteresse. Da Københavns magistrat med mange taksigelser kvitterede for det storladne projekt og måtte beklage, at byen ikke havde råd til at opføre et så kostbart rådhus, svarede den nu højt ansete østrigske arkitekt, at det meget godt kunne bygges billigere!

Efter en hel del diskussion om de indsendte skitseforslag blev den endelige konkurrence i 1889 udskrevet, og inden den 31. januar 1890 skulle tegninger, beskrivelser og overslag indleveres. Der indkom 6 arbejder, heraf blev de to straks udskudt, de fire tiloversblevne var foruden Martin Nyrops, forslag fra arkitekterne Dahlerup og Møller, Ludvig Clausen og V. Koch. Alle de indsendte forslag blev udsat for stærk kritik, og det var ikke muligt at blive enige om, hvem der skulle have førsteprisen på 10.000 kr. Til sidst gav udvalget Martin Nyrop 5.000 kr., Dahlerup & Møller og Ludvig Clausen hver 3.000 kr. og V. Koch 2.000 kr., og efter stadig mange forhandlinger vedtoges det at anmode Martin Nyrop om at »udarbejde et projekt for opførelsen af et nyt rådhus i Kjøbenhavn,« og Nyrop gik derefter i gang med at udarbejde sit tredje forslag.

Rådhuset med den nu fjernede Muslingeskal.

Martin Nyrop anbragte foran Rådhuset Muslingeskallen for at give bygningen mere rejsning og højde. Fotografi fra ca. 1905.

Spørgsmålet om hvor rådhuset skulle ligge, gav også anledning til meget langvarige forhandlinger, men efter at næsten alle tænkelige steder i København var bragt i forslag og mange udkast var lavet på papiret, blev endelig den 9. december 1892 rådhusets fire hjørner afsat samme sted, hvor Martin Nyrop havde bygget udstillingen 1888, og den næste dag blev det første spadestik gjort.

Forskellige ideer til sit rådhus har Martin Nyrop hentet fra det i begyndel-

Sienas rådhus: Palazzo Pubblico.

Opført i begyndelsen af det 14'de århundrede. Nyrop har hentet nogle af sine ideer til Københavns rådhus herfra.

sen af det fjortende århundrede opførte rådhus Palazzo Pubblico i Siena i Italien. Blandt andet det meget høje tårn, tindemuren (der har haft forskellige udformninger i Nyrops forskellige forslag), to små vagtbygninger foran façadeen, der fandtes i Nyrops første forslag, og Muslingeskallen foran rådhuset, der skulle tjene til at fremhæve dets rejsning og højde.

På sit første udkast havde Nyrop ikke gjort tårnet så højt, som det endelig blev, 336 ½ fod eller 105,6 meter, og hvorved det blev det højeste tårn i Norden.

Frue kirkes tårn, der sank i grus ved Københavns bombardement var dog ca. 10 meter højere.

Den 2. juli 1898 opsattes vejrhanen, borgerkronen og kuglen, der danner tårnets afslutning. Inde i kuglen er der ophængt et glas med et stykke pergament, på hvilket – i god overensstemmelse med datidens indstilling – det første, andet og fjerde vers af Davids XXV'ende salme er skrevet: »Til Dig, Herre! opløfter jeg min sjæl. – Jeg forlader mig på Dig, min Gud! lad mig ikke beskæmmes, at mine fjender skulle fryde sig over mig. – Herre! lad mig kende Dine veje, lær mig Dine stier.« –

Tårnet skulle være symbolet på den årvågne og vidtskuende borgerstand. Som den opgående sols stråler først ramte den gyldne vejrfløj, således skulle staden og dens tillidsmænd være først på færde.

»Ud spejder hanen vide
fra spiret højt mod sky:
Nu er det på de tide,
at dagen fødes ny.

Når da af mulmet bryder
den klare sol i gry,
vort rådhus først den byder:
Velkommen til vor by.«

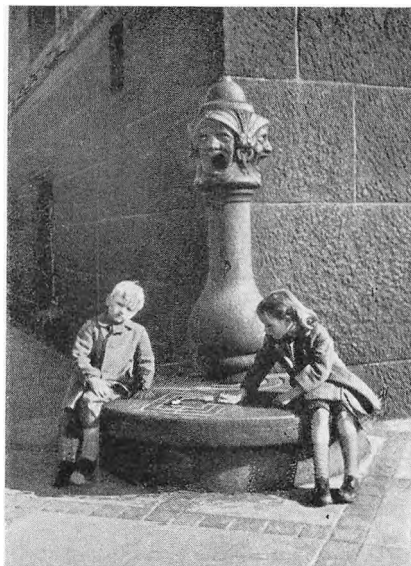
Rådhusuret, der altid har haft ry for at være byens mest præcise tårnur, lader hvert kvarter de af Thomas Laub komponerede melodier, forskellige for hvert kvarter, lyde, mens vægtersangene, der lyder, når uret slår 6 eller 12, er komponerede af P. E. Lange-Müller.

I »Rådhusklokkerne« digter Fredrik Nygaard om disse:

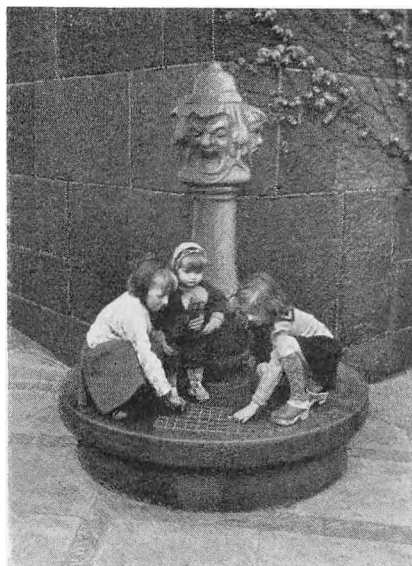
»Kald det ingen ting, og hvad du vil.
Dette rådhusurets klokkespil,
det er byens fine hjerteslag,
pulsens i den københavnske dag.«

»Oppe i halvmørket over klokkerne hænger en trætavle med navnene på de tømrere, smede og kobberdækkere, som har udført rådhuspiret. Og den gamle græske himmelgud Zeus, tordneren, gav ufortøvet sit bifald til kende med dette himmelstræbende værk, hvis spids så ofte omhylls af hans skyer. Den 31. oktober 1899 slog lynet ned i tårnet, men blev opfanget af lynaflederen,« skriver Francis Beckett i det store værk om Københavns rådhus.

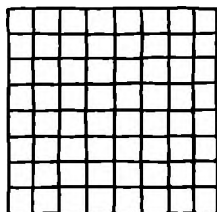
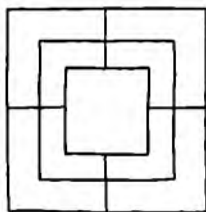
Rådhusets mest monumentale – måske lidt stive – statue er biskop Absalon,

Møllespillet på stenbænken ved
Vestervoldgade.

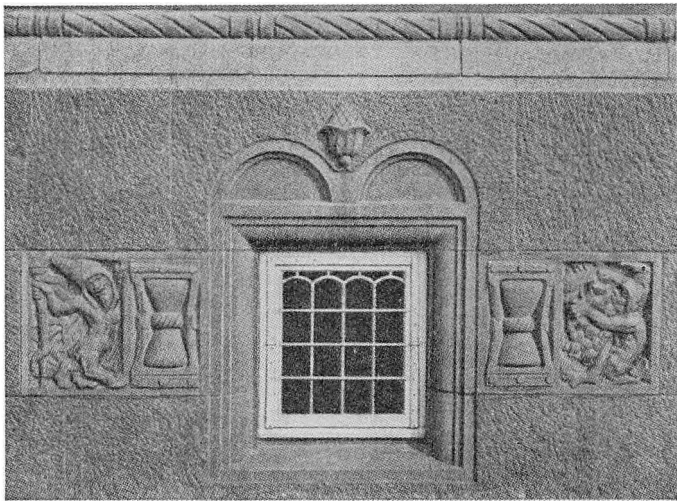
Damspillet ved H. C. Andersens
Boulevard.

anbragt som façadens forgyldte midtfigur – »Købmandehavn«s grundlægger og skaber. Statuen er udført af billedhugger, professor Vilh. Bissen. Men kobbersmedearbejdet har billedhugger Viggo Hansen udført, idet hele statuen er banket ud af plane kobberplader og senere forgyldt. Et beundringsværdigt arbejde, som folk næppe forstår rettelig at vurdere.

På 700-årsdagen for Absalons død, den 21. marts 1901, blev denne figur afsløret.

På de to hjørner ud mod Rådhuspladsen findes to stenbænke, som det har været Nyrops mening, at børnene kunne bruge til at sidde og spille på, hvorfor

Nisserne ved nedgangen til den »Rådhuskælder«, vi aldrig fik.

han har forsynet den ene med linjerne til et møllespil, der findes indhugget. Et spil, der har været spillet i mange tusinde år; men, som Sigfred Pedersen skriver i sin »Spillebog«: »det fører imidlertid en tilbagetrukket tilværelse i sammenligning med dam og skak.« Men heller ikke disse spil, hvis spillediagram findes indridset på den anden hjørnebænk, synes at virke tiltrækkende på de spillelystne.

Oven over disse bænke er anbragt nogle råbende hoveder, der skal minde om byens gadesælgere, der falbyder deres varer, hvorfor der er anbragt penge i munden på en af konerne, der råber, så tårerne træder ud af hendes øjne, mens en anden har en skruetudse i munden.

Til venstre for hovedtrappen findes som udsmykning, i granit, to timeglas og to nisser, hvoraf den ene åbenbart noget beruset glæder sig over druesaft, medens den anden holder en fakkelt. Ser man ned i kælderens, ses over døren som udsmykning drueklaser. Alt dette angiver tydeligvis, at det oprindeligt var meningen, at her skulle have været nedgangen til en »rådhuskælder«, og Nyrop har også fået plads til en sådan med plads til 280 gæster. Men efter megen diskussion frem og tilbage blev resultatet, at København ikke fik nogen »rådhuskælder«, men at rådhusets personale fik et marketenderi indrettet her i stedet for.

Da rådhusets stilladser faldt lidt efter lidt, så københavnernes med forundring de mærkeligste mennesker og dyr i billedhugger A. Bundgaards granitskulp-

turer: Havmand og havkone, krabber og blæksprutter, hjorte – og hønemor, der med udbredte vinger skærmer sine kyllinger, og sluttelig de to isbjørne på forhusets tag. –

Alt dette kaldte arkivar A. Thiset frem, og i Berlingske Tidende spurgte han, hvorfor byens våben, de tre tårne, her stod sorte på gylden grund, da de dog ifølge Københavns privilegier af 24. juni 1661 skulle være røde med blå tage i hvidt felt, endvidere hvorfor våbenskjoldet ikke havde den hævdvundne heraldiske form. Og isbjørnene, hvad var meningen med de to bjørne?

Nyrop svarede i samme blad, at byvåbnets farver var givne af stoffet, kobberet og den anvendte forgyldning, og at skjoldformen udelukkende var opstået af prydelige hensyn.

Foruden isbjørnene gjorde arkitekten opmærksom på, at der fandtes en mængde andre havvæsener, »der til afveksling altid kunne være lige så gode som løver og sfinkser, der ellers har hævd på den slags faste pladser.«

Danmark var jo et sørige med arktiske forbindelser. Men også her var det prydelige hensyn, der var gjort gældende.

Dog kritikken nåede også op i borgerrepræsentationen. Arkitekt Ingemann sagde, at folk kaldte byvåbnet et stykke galanteriarbejde, og overretssagfører Oskar Johansen mente, at en behjertet mand burde sige til den udmærkede arkitekt: »Tag det våben bort, det virker som en vorte på en smuk kvindes næse.«

Borgmester Borup måtte frem og forsvare arkitekten, og byvåbnet forblev på plads.

Inden bygningen endnu var indviet, viste det sig, at alle trægulvene i bagbygningens parterre var angrebet af svamp, og det var nødvendigt at bryde gulvene op og på et underlag af slagger lægge et beton-gulv.

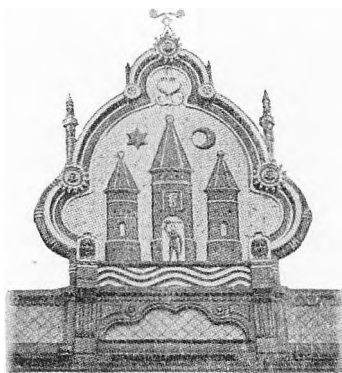
Den 12. januar 1903 »rykkede Københavns borgerrepræsentanter ind i stadens rådhus«, mens selve indvielsesfesten først fandt sted to år efter, den 12. september 1905.

Rådhuset stod da kommunen i ialt 6.804.640 kroner og 06 øre. Heraf er ca. 450.000 kr. for ordningen af pladsen omkring rådhuset, mens ca. 970.000 kr. var grundens værdi.

»Hvad fremtiden så for resten vil dømme om Nyrops bygning, må man huske på, at da den kom frem på papiret, blev den af en af hans redeligste og bedste fagfæller hilset som »netop noget tidssvarende, noget, alle længtes efter,« skriver Francis Beckett.

I Martin Nyrops projekt var medtaget anlæggelsen af en have langs Rådhusets vestside. Denne, som blev anlagt af Edvard Glæsel, og omgivet af et gitter, blev meget rost, dog havde flere, deriblandt Nyrop, ønsket, at haven havde været helt adskilt fra omverdenen med en murstensmur i stedet for gitteret.

Da Vestre Boulevard i 1954-55 blev omdøbt til H. C. Andersens Boulevard, måtte en stor del af haven give plads for vejudvidelse, og tilbage blev et smalt åbent anlæg langs Rådhuset; dog med en del af de gamle smukke vækster.

Det stærkt kritiserede byvåben på Rådhusets tag.

Pladsen ved Vartov

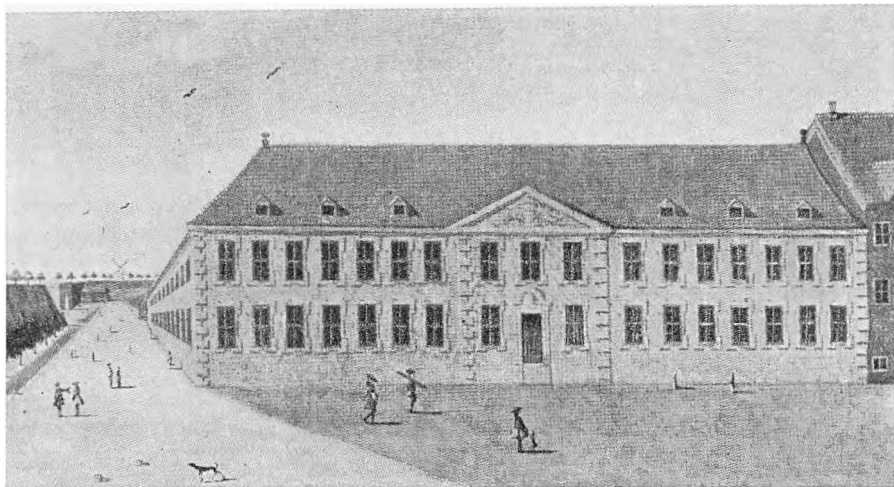
»Ud til den grønne Vold, der gaaer
rundt om Kjøbenhavn, ligger en stor,
rød Gaard med mange Vinduer, i dem
voxer Balsaminen og Ambratræet;
fattigt seer der ud der indenfor, og
fattige, gamle Folk boe der. Det er
Vartou.«

»Fra et Vindue i Vartou«

af H. C. Andersen.

Pladsen mellem Frederiksberggade og Vartov, der nu er en helt overfyldt parkeringsplads, var fra 1682 til 1888 det egentlige Halmtorv, men har også tjent andre formål. Kagstrygningen, dvs. gennemptrygling med ris, og brændermærkningen, der altid skulle ske offentligt med så mange tilskuere som muligt, foregik indtil 1780 på den offentlige afstrafningstribune på Nytorv foran Domhuset, (på den nu af biler tæt pakkede plads er det muligt at finde angivelse i brolægningen af stedet, hvor den har stået), hvorefter det ved en kongelig reskript blev henlagt til fremtidig at skulle finde sted på Halmtorvet. Her blev dog ikke rejst et stort opmuret skafot som det, der havde stået på Nytorv, men en simpel træpæl blev rejst ud for Lavendelstræde hver gang, der var brug for det. Den blev endog lejet ud til de nabojurisdiktioner, der ikke var i besiddelse af en sådan. Selv om disse brutale straffe blev sjældnere, blev de først så sent som i 1840 ophævede.

I 1896 skænkede brygger Carl Jacobsen staden en bronzefastøbning af Michelangelos store statue af »David«. Den blev først prøveopstillet ved Helligåndskirken, men her virkede den alt for drabelig, hvorfor den i 1897 flyttedes til stedet, hvor »kagen« havde stået med ryggen til Vartov. Da den stod ud for Helligåndskirken var den blevet forsynet med et figenblad, der blev fjernet, da den blev anbragt på Rådhuspladsen. Figenbladet skal, efter sigende, befinde sig på stadsarkitektens kontor i Dagmarhus på Rådhuspladsen. Heller ikke anbringelsen på Rådhuspladsen var man tilfreds med, hvorefter den i året 1900 efter lange forhandlinger med brygger Jacobsen flyttedes til sin nuværende plads ved Statens Museum for Kunst i Østre anlæg.

Vartov set fra Løngangsstræde. Efter maleri af Johannes Rach og Hans Heinrich Eegberg 1748–50. Til venstre ses volden med Vesterport og vagthuset og Store Kongens Mølle. (Findes på Nationalmuseet).

På hjørnet af Farvergade og Halmtorvet lå Farvergården, der havde tilhørt Tycho Brahe, der i 1589 havde fået overladt denne sammen med det såkaldte Vandmølletaarn, der lå på den gamle vold, og som han skulle bruge til observatorium. Stiftelsen »Helligånds Hospital«, der skulle holde hospital for »tolv fattige, syge mennesker, som ej længer var føre og mægtige end at ligge på sengene« og sørges for med »mad, øl, seng, ild, klæder, sko og personer til at tage vare på dem« erhvervede i 1665 Farvergården, og opførte på grunden, efter at have nedrevet den gamle bygning, fra 1724–44 en trefløjet, toetages bygning, det nuværende Vartov. I fløjen ud mod Løngangsstræde blev der indrettet en kirke, der blev indviet 1755. Ved denne var Grundtvig præst fra 1839, til han døde i 1872. Bygningen, der var den eneste i hele husrækken mod den nuværende Rådhusplads, der ikke blev ramt af brandkatastrofen i 1795, forfaldt mere og mere, og det blev efterhånden nødvendigt at foretage en gennemgribende restaurering og samtidig en udvidelse. Fra 1858 til 1860 foretog arkitekt N. S. Nebelong, der blandt andet har restaureret Viborg domkirke, en meget vellykket udvidelse af bygningen, blandt andet blev der bygget en etage på, farvergadefløjen forlænget, og en sidebygning i gården ændret, alt sammen således at barokbygningens karakter forblev uændret.

Vesterbrogade ved udmundningen i Rådhuspladsen med lurblærsøjle opstillet på prøve. Fotografi 1900.

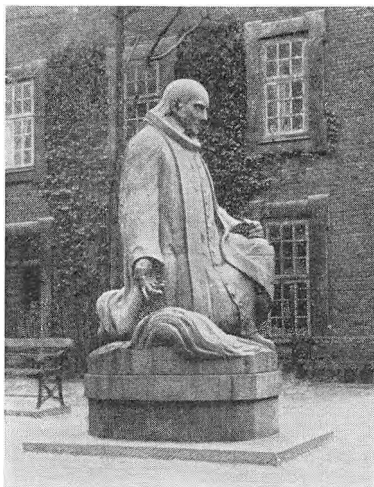
Bygningen, der en overgang har tilhørt Københavns kommune, der overflyttede en del af kontorerne fra Rådhuset, der var blevet for lille, hertil, blev i 1947 erhvervet af Kristeligt Samfund af 1898.

I såvel Nyrops første som andet projekt har han tænkt sig en biblioteksbygning liggende på tværs af Filosofgangen (Vester Voldgade) ud for rådhus-tårnet som en slags forlængelse af den sydlige husrække i Lavendelstræde, således at der dannedes en lille plads mellem Rådhuset, Vartov, Rådhusets nuværende husrække og dette bibliotek, og her havde han tænkt sig et anlæg i lighed med Rådhushaven på den modsatte side af Rådhuset. I det første forslag var det endog tænkt, at biblioteksbygningen skulle gå helt ind til Rådhuset og Filosofgangen føres igennem bygningen, idet han ikke ønskede, at Rådhuset skulle ligge isoleret.

På pladsen mellem Rådhuset og Palace hotellet findes nu Sigfred Wagners i 1914 rejste »To lurblæsere« på en søjle, tegnet af Anton Rosen, (der også har bygget Palace hotellet), skænket af Carlsbergfondet i anledning af 100-årsdagen for brygger I. C. Jacobsens fødsel. Oprindeligt har der på Rådhuspladsen været en anden lurblærsøjle, idet der i 1900 blev anbragt en med en mindre lurblæser og på en slankere søjle ud for »Paraplyen« i Axelhus. Forslaget var

Martin Nyrops, der havde tænkt sig to søjler, en på hver sin side af Vesterbrogade: »ved dem ville indkørselen til byen vinde en anseelse, som den nu mangler,« men da man ikke var tilfreds med den prøveopstillede, blev den fjernet.

Mellem de forslag, der kom, da man i 1912 ønskede at rejse et mindesmærke for Grundtvig, var, foruden udkastet til Niels Skovgaards grundtvigsstatue, der i 1932 blev rejst i Vartovs »Grønnegård«, skænket af »Ny Carlsberg Fondet«, blandt andet et udkast fra Ivar Bentsen og P. V. Jensen-Klint, der ville bygge en tårnagtig bygning på pladsen ud for Farvergade, og denne bygning skulle så forbindes med Vartov med en brobue. Dette forslag førte efterhånden til, at mindesmærket for Grundtvig blev Grundtvigskirken ude på Bispebjerg bakke, bygget af Jensen-Klint.

Statuen af N. F. S. Grundtvig hugget i granit af Niels Skovgaard.
Rejst i Vartov Grønnegård 1932.

Vester Voldgade

Som når det store hav vil overskylle landet,
og demning bryder ud, som skulde holde vandet,
så hastig var det og den røde hane kom
og jog så mangel en fra huus og ejendom. –

Forskrækkeligt at see de gniste-fulde vinger,
hvormed han sig omkring på alle kanter svinger,
hand fløj omsider op på kobber-tækte spiir,
Så byen haver mist sin herlighed og ziir.

Jørgen Pedersen Friis
(1718–1740).

«Guds ords ringe tjener ved Helsingø
og Valby menigheder».

Byen var delt i 12 kvarterer foruden Holmen, der tilhørte søetaten. Hver af disse kvarterer havde sin fane og sin devise.

To af disse kvarterer grænsede op til Vestervold, nemlig Nørre- og Vesterkvarter.

Nørrekvarter, der gik fra Nørrevold og langs Vestervold hen til Vestergade, havde en rød- og hvidstribet fane med en krone indeni og et kædetag af fire hænder.

Devise: »Forsvar, hvad du har.«

Vesterkvarter, der begyndte ved Vestergade og gik langs volden helt ned til havnen, havde en meget livlig fane, en hvid dug med en stor otteoddet stjerne, hvis spidser to og to var sorte, gule, grønne og røde og i midten en edderkop i sit net.

Devise: »Ringe magt, ej foragt.«

På Holbergs tid angives, at i Vester Voldgade lå uanseelige huse, og her boede den fattige del af befolkningen, og at der boede mange øltappere, der sikkert alle holdt værtshuse af laveste rang.

Byens ældste kirke, Sankt Clementskirke, lå tværs over den nuværende Frederiksberggade omgivet af en kirkegård, der strakte sig ud til Vester Voldgade. Ved reformationens indførelse nedrev man denne kirke, mens kirkegården først blev nedlagt nogle år senere. Kvarteret omkring kirken er byens allerældste.

En del af Halmtorvet fra ca. 1885.

Vestergade ses til venstre, Frederiksberggade til højre. De fire bygninger midt i billedet blev erstattet med »Hotel Bristol«, det nuværende Absalons Gård, og »Hotel Bellevue« til venstre i billedet har måttet vige pladsen for Politikens hus.

Vester Voldgade, der er en meget gammel gade, har igennem tiderne ofte skiftet karakter. Allerede under Københavns belejring i 1659 lod Frederik den Tredie 59 ejendomme i kvarteret mellem Vestergade og Nørrevold nedrive for at skaffe træ til forstærkning af fæstningsværkerne. Frederiksberggade eksisterede ikke, men derimod Lille Sankt Clementsstræde, der gik langs kirkegårdens østside ud til Halmtorvet omtrent dér, hvor nu Absalons Gård ligger. Her på hjørnet af Sankt Clementsstræde havde i 1728 Bøye Hansøns enke, Signe, et hus, der var lejet ud til marketender Peder Rasmussen, der tillige var lysestøber. Den 20. oktober ved 8-tiden om aftenen gik, efter hvad man formoder, et af hans børn op på loftet for at lede efter et stykke legetøj og kom da med sit lys til at stikke ild i noget hø, og huset stod kort efter i flammer. Ilden gik videre fra hus til hus, og i løbet af fire dage var en meget stor del af byen lagt i aske.

Medvirkende årsager hertil var, at der gik over en halv time, inden sprøjterne kom; der blæste en stærk storm, og byen var på grund af omlægning af vandforsyningen uden vand. Københavns kommandant lukkede Vesterport, så man

En del af Rådhuspladsen set fra Dagmarhus med Politikens hus og Absalons Gård
(der i 1903 blev præmieret af Københavns kommune).

ikke kunne få vand fra Stadsgraven, før han efter kongens ordre fik den lukket op, og de fleste af øvrighedspersonerne var enten uduelige eller fulde. Holberg, der selv mistede en hel del af sine ejendele, skriver: »Folk blev så forbausede, idet at de ved denne usædvanlige og uformodentlige elendighed stode lige som ledige og ørkesløse tilskuere af så stor en ulykke.«

Uheldigvis var der samme dag, som branden udbrød, fra Roskilde kommet 21 bøndervogne tungt læssede med bøger til universitetsbiblioteket, der fandtes på Trinitatis kirkes loft. Disse brændte sammen med bibliotekets uerstattelige samling.

Efter branden gik man straks i gang med genopbygningen. Under denne blev en hel del af de gamle, krogede gader og stræder nedlagt eller rettet ud. En kongelig befaling af 2. december anordnede, »at en ny gade skulle indrettes lige over for Vesterport indtil Gammel Torv i flugt med den forhen kaldet »Nygade«,« og således opstod Frederiksberggade i 1728. Den fik dette navn, da vejen til Frederiksberg gik gennem denne gade.

Til trods for at branden udbrød i Vester Voldgade, blev gaden på grund af

den stærke sydvestlige vind ikke særlig stærkt berørt af denne, der kun bredte sig hen til Vestergade.

Katastrofen var af en så alvorlig art, at det tog fart i drøftelser, der havde været om oprettelse af større, virkelig betryggende brandforsikringsselskaber, og ved kongelig resolution af 26. juni 1731 oprettedes det første større danske brandforsikringsselskab »Kjøbenhavns Brandforsikring«, som kun forsikrede bygninger, organiseret ikke som aktieselskab, men som et gensidigt selskab.

Da henimod halvdelen af Københavns huse brændte (ialt 1.670) opstod en mængde husvilde, og mange af disse overnattede i oktobernattens kulde på »Volden« og i Kongens Have og led meget under kulde og sult.

I 1795 rammes København igen af en brandkatastrofe. Denne gang udbrød branden dog i en anden del af byen, nemlig ved Holmens Kanal, hvor ilden, af ukendte årsager udbrød fredag den 5. juni kl. 3 om eftermiddagen. Fra fredag til søndag eftermiddag kl. 4, da den blev standset, varede denne ildorkan, som lagde en meget stor del af byen i ruiner. Også denne gang var der flere sammenstødende, uheldige omstændigheder, der var medvirkende til, at branden blev den store katastrofe. 909 forsikrede ejendomme blev fuldstændig ødelagte og 74 beskadigede, og dertil kom 7–8 uassurerede, deriblandt Nikolaj kirke.

For »Kjøbenhavns Brandforsikring« betød branden en katastrofe, idet selskabet ikke ejede mere end halvdelen af de beløb på 4,5 millioner Rdl., som selskabet skulle udbetale i erstatning. Resten måtte ydes af »Kongens kasse«. Branden havde til følge, at der blev indført brandforsikringstvang for alle københavnske ejendomme.

Den franske revolution i 1789 havde bevirket økonomiske højkonjunkturer for et lille neutralt Danmark, hvilket lettede genopbygningen. Adskillige gader blev udvidede, og det forlangtes, at husene ved gadehjørnerne ikke måtte bygges helt ud i skarpe vinkler; men at hjørnerne skulle skæres af, var det mest øjnedefaldende ved den nye bebyggelse. Klassicismen brød helt igennem og afløste barokken og rokokkoen fra de nedbrændte huses tid.

Klassicismen er dog siden igen forsvundet fra Rådhuspladsen, den har måttet vige for de mere »moderne« forretningsejendomme, som nu dominerer, og som er bygget samtidig med eller efter Rådhuset. Her kan særlig nævnes de to hoteller »Palads« (nu Palace) og »Bristol« med deres store tårne, som man fandt burde findes på hoteller på Rådhuspladsen. »Bristol« og dens store fortovsrestaurant, der ved den første verdenskrigs udbrud var samlingsstedet, hvor man

sad og ventede på den næste ekstraudgave af avisen, måtte under krigen i 1917 kapitulere og er nu forsikringsselskabet »Absalon«s hovedsæde.

Hotel »Metropol« på hjørnet af Frederiksberggade og Rådhuspladsen, der senere kom til at hedde »Belvedere«, har måttet vige for »BT«, der har indrettet kontorer i den gamle hotelbygning, og hotel »Bellevue«, der lå på hjørnet af Vestergade, har ligeledes måttet vige, idet Politiken har bygget sit hus her i 1905. I naboejendommen i Vestergade nummer 28, der ligeledes er revet ned for at give plads for Politiken, boede Oehlsenschläger fra 1797 til 1805, hvor han logerede hos farverenken, madam Engelke Catharine Møller, født Ørsted. Her skrev han »Sct. Hansaften-spil«, »Aladdin« samt »Guldhornene« lidet anende, at han kun skulle gå de få skridt ned ad Vestergade til Larsbjørnsstræde for at kunne se det hus på hjørnet af Larsbjørnsstræde og Studiestræde, i hvilket guldhornene – der natten mellem 4. og 5. maj 1802 var blevet stjålet fra Kunst-kammeret – af tyven, Niels Heidenreich, blev slået i stykker og omsmeltet i dennes køkken.

Fra Vestergade 28 havde Oehlsenschläger udsigt over Halmtorvet til Volden og Vesterport. Hverken torvets eller gadens lugt har generet ham, han har i alt fald skrevet: »at selv rendestenene havde noget aromatisk tiltrækkende, som jeg ikke var vant til i den fri luft på Frederiksberg bakke.«

På den anden side af Vester Voldgade opførtes i 1892 med den senere Tivoli-direktør K. Arne-Petersen som arkitekt »Helmerhus« med façade også ud mod Rådhuspladsen mellem Vester Voldgade og Vestre Boulevard (nu H. C. Andersens Boulevard) – og hvormed Rådhuspladsen blev lukket med en fjerde »væg« – over for Rådhuset – og bag ved opførtes »Ny Rosenborg«. Begge som de første bygninger i København, der ikke havde mellem- eller bagbygninger, men en stor gårdsplads. På »Ny Rosenborg«s tag kan man finde et par af de løver, som arkitekt Thiset åbenbart savnede på Rådhuset, (»et par løver med skjolde, som de reverenter talt synes at behandle på lidet respektfuld måde,« siger Broby-Johansen).

Guldhornet fra Gallehus ved Møgeltønder; fundet 1639.

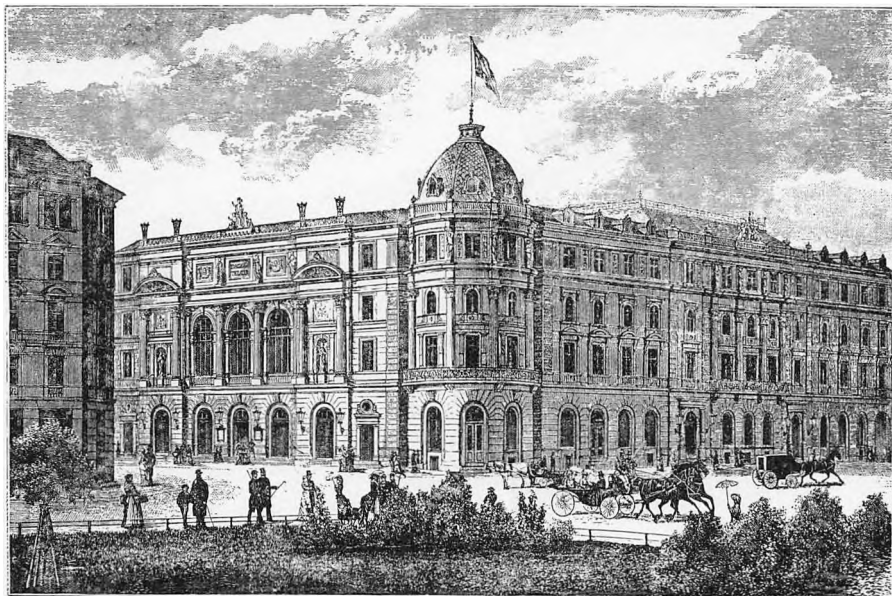
Dagmarhus. Opført 1937—39 for »Kampsax« af arkitekterne
H. Dahlerup Berthelsen og Chr. Kampmann.

Dagmarhus

Da er der mere mening i Dagmarhus. Hvert vindue betyder et skrivebord. Væggene indeni kassen er til at flytte rundt med; et lille kontor, værsgo' et vindue; et stort, så tager vi syv.

R. Broby-Johansen.

Kvarteret omkring »Vesterbros Passage« blev i firserne særlig stedet for forlystelsesetablissermenterne. Mellem disse var også det i 1882 åbnede »National«, hvor det nu lige lukkede National-Scala har ligget. Dette var opført af Hans Hansen – kaldet »Hellig-Hansen« – der havde tjent sine penge ved i halvfjerdsenerne at opføre elendige beboelseshuse. Da »National« ikke blev nogen succes for ham, solgte han det, og for pengene, 2 ½ million, begyndte han at bygge Dagmarteatret på Halmtorvet nr. 14, hjørnet af Jernbanegade og den senere Vestre Boulevard. Bygningen indeholdt desuden Dagmar hotel og Dagmar café.

Dagmar teatret (uden kuppel) og Dagmar hotel 1883.
(C. V. Nielsen og Knud Gamborg).

»Hellig-Hansen«, der således var den første, der byggede på Rådhuspladsen i stor stil, blev Ridder af Dannebrog, – men gik siden fallit og endte som fattiglem på »Almindeligt Hospital«. Komplekset var i øvrigt lige så dårlig udført som det øvrige, »Hellig-Hansen« havde bygget.

Teatret derimod hævdede sig inden for privatteatrene som det førende og har haft mange af vore betydelige skuespillere i sin stab, som for eksempel: Augusta Blad, Anna Larssen, Betty Nansen, Adam og Johs. Poulsen, Thorkild Roose, Bodil Ipsen, Poul Reumert, Else Skouboe, Albert Luther, Henrik Bentzon og Angelo Bruun, og Martinus Nielsen og Riis-Knudsen som direktører. Onsdag, den 7. marts 1883 havde teatret sin åbningsforestilling under ledelse af direktør M. V. Brun, der havde forladt Folketeatret i vrede og her ønskede at tage konkurrencen op mod dette teater. Desværre for teaterdriften måtte dette stuk-kompleks falde, og i 1937 blev det revet ned, og ingeniørfirmaet »Kampsax« byggede det nuværende Dagmarhus på grunden. Dagmarhus, et solidt og moderne hus, som det nyeste på Rådhuspladsen, repræsenterende nutidens arkitektur.

Et hjørne af Rådhuspladsen omkring 1890.

Fra venstre den nu dødsdømte bygning, der skal give plads for forsikringsselskabet Nye Danske's hovedsæde, Dagmar-teatret med kuppel, Tegneskolen for kvinder og Turist-hotellet, det nuværende hotel Alexandra. På pladsen foran ligger nu Helmerhus.

På foranledning af den før så fejrede Casinoskuespiller og dygtige leder af Rialto biografen Hilmar Clausen blev der indrettet en stor moderne biograf »Dagmar Bio« i huset, og denne blev under hans ledelse førende mellem biografteatre, som Dagmar-teatret havde været det mellem privatteatrene.

Men Dagmarhus har også haft sin skyggetilværelse, idet tyskerne under besættelsen straks fik øje på denne pragtfulde kontorbygning og efterhånden beslaglagde mere og mere af den for til sidst hin berømmelige 29. august 1943 at forrene alle andre, ejere såvel som lejere, adgang til huset, for selv at overtage det hele og holde hovedkvarter i bygningen, og indtil marts 1944 også hovedkvarter for Gestapo. Dagmarhus fik da en meget dårlig klang i alle danskes ører, men det blev kendt over det ganske land, og for dem, der nu færdes i huset til daglig, er det et minde, som man i almindelighed helst ikke tænker på.

Rådhuspladsen

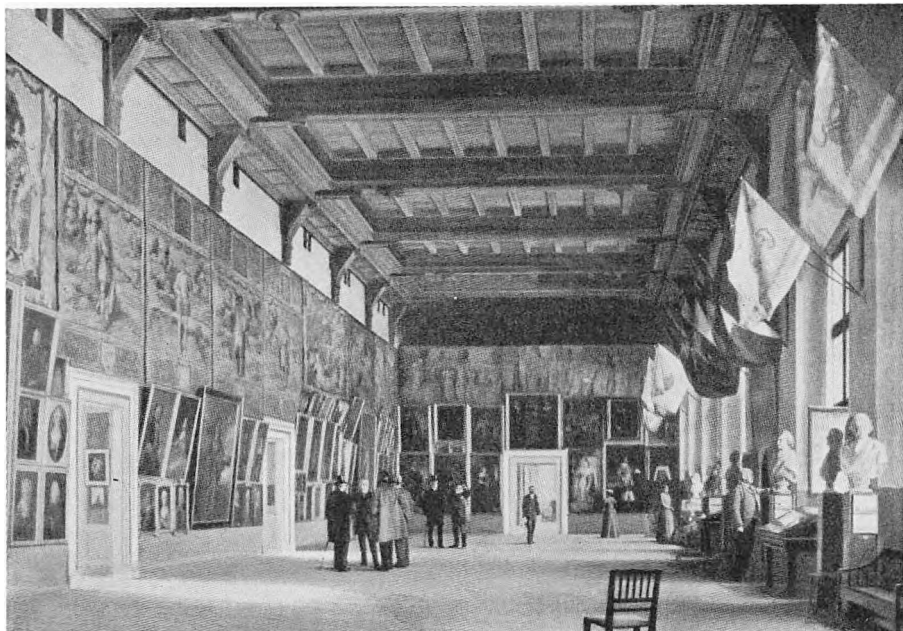
Ja, til cykloner blir de små cykliner,
i millioner de på små maskiner
gør færdslen farlig for hver trist cyklist.
Men jeg har brudfrit stel, og jeg kan svinge,
hvis du punkterer, kan vi bytte ringe,
såfremt, ifald, at det blir os til sidst.

Sigfred Pedersen.

I 1947 forsvandt Muslingeskallen foran Rådhuset. Nyrop havde set muslingeskallen foran Sienas rådhus. Sienas muslingeskal er i smuk overensstemmelse med de skønne, gamle palæer, der omgiver pladsen. Rådhuspladsens Muslingeskal harmonerede ikke godt med torvet. Da adskillige borgere i pressen udtalte sig for og imod Muslingeskallen, var der en vittig københavnner, der foreslog at fylde den med vand – København fik da sit eget »gadekær«. Og den fantasirige arkitekt var straks vundet for planen. Men kommunalbestyrelsen og politiet sagde: »Nej tak. Hundene ville ta' bad i bassinet, fare op og ryste væden af sig til damernes store mishag. Og drengene ville soppe i gadekæret!«

I året 1900 fattede maleren Th. Philipsen den plan, i anledning af århundredeskiftet at få arrangeret en retrospektiv udstilling af dansk kunst i det endnu langt fra fuldførte rådhus. Sammen med Kr. Zahrtmann og Karl Madsen, der dannede et arbejdsudvalg, der senere blev væsentligt udvidet, blandt andet med xylograf F. Hendriksen, der kom til at betyde ganske overordentlig meget for udstillingens gennemførelse, lykkedes det udvalget at få kommunalbestyrelsens godkendelse.

Den 1. maj 1901 åbnedes udstillingen dels i rådhushallen og dels i tilstødende lokaler i forhuset. Den blev en sådan succes, at den måtte prolongeres en måned ud over de tre, den skulle have været holdt åben. Også økonomisk gik det langt ud over forventning, måske nok også, fordi københavnnerne meget gerne ville have lov til for første gang at se Rådhuset indvendigt. Den gik så godt, at der blev råd til at lade det af Th. Bindesbøll og Joakim Skovgaard skitserede »Dragespringvand« støbe i bronze, men ikke nok hermed, der blev også penge til at lade Karl Jensen male et billede af denne den første kunstudstilling på Råd-

Udstillingen af dansk kunst på Rådhuset 1901.

Fra venstre til højre: Museumsdirektør Karl Madsen (med ryggen til), Justitiarius i højesteret P. Koch, Xylograf F. Hendriksen (ligeledes med ryggen til), maleren Th. Philipsen, overpræsident Oldenburg, maleren Lorenz Frølich, midt i billedet: Maleren Aksel Lassen, ved vinduet til højre: Maleren Kr. Zahrtmann.

Efter maleri af Karl Jensen.

huset, samt at lade P. S. Krøyer udføre et portrætbillede af Martin Nyrop med hans førstehjælper Emil Jørgensen og murerformand H. Krone – begge billeder hænger på Rådhuset.

Dragespringvandet blev opstillet på Rådhuspladsen 1904, hvad også fremgår af indskriften på dette, men det var uden tyren og dragen i midten, de kom først til i 1923 samtidig med, at bassinet udenom blev forsynet med dekorationer.

Joakim Skovgaard er i 1922 i en artikel kommet med nogle ret interessante oplysninger: »Om udviklingen af den kunstneriske tanke kan jeg udtale, at både »Bjørnen« (springvandet i Rådhusets gård) og »Tyren« stammer fra fugtighedspletter på et papirskillerum, jeg lå og gloede på en gang, jeg ikke var rask. Disse pletter kunne der fås meget ud af – tyregruppen begyndte dog som et

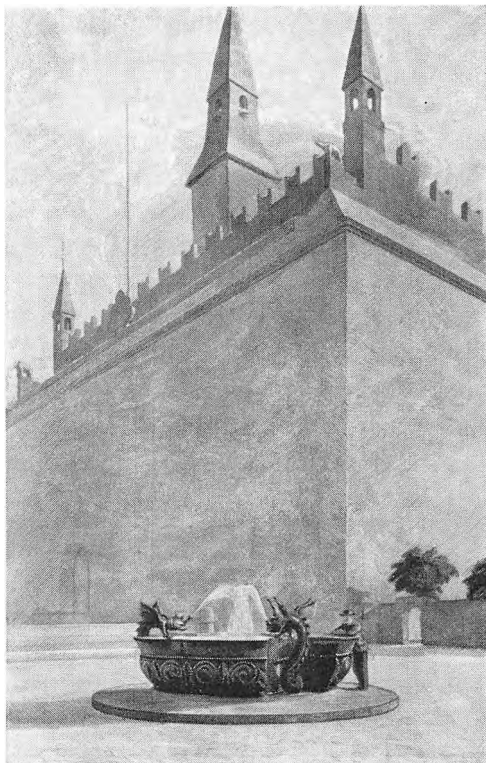
rigtig klodset forsøg af mig, en gruppe af Skt. Jørgen og dragen. Bindsbøll formede det om i en langt lettere og rigere gruppe – – – hvorimod den arkitektoniske kumme stammer fra en gang, jeg gik hen mod Sølvgades kaserne og så på dens smukke taglinie. Denne profil vendt på hovedet kunne bruges til kummen. Bindsbøll omformede den naturligvis med mesterhånd, men taglinien er dog udgangspunktet.«

I modsætning til Muslingeskallen blev den ventesal, der blev rejst på Rådhuspladsen i 1903, den såkaldte »Stavkirke«, efter tegning af det ny Christiansborgs arkitekt, Thorvald Jørgensen, modtaget med mange rosende ord. »Det er en fornøjelse at se en bygning, der så fortræffeligt passer til sit formål, som den ny sporvognsventesal på Rådhuspladsen. I høj grad dekorativ med sine talrige symbolske træudskæringer virker den smuk og dekorativ.«

Lige så stor var glæden, da den i 1948 forsvandt, efter at den i lange tider i pressen havde været udsat for stærk kritik og gang på gang angivet som ganske malplaceret. Den blev købt af Sct. Georgs Gilderne i København, der, da de manglede penge til de sidste håndværkerregninger til opførelsen af deres børnegård i Espergærde, anbragte »Stavkirken« på en del af grunden og bortloddede den og derved fik alt betalt. Den tidligere ventesal er nu sommerhus i Nordsjælland.

Hvis man ser på Rådhuspladsens bebyggelse, må man indrømme, at det arkitektonisk set er en urolig plads, fuldstændig blottet for harmoni, og der er dog igennem tiderne gjort meget for at skabe en god plads ud af dette byens centrum. Finder man charme ved Rådhuspladsen, er det ikke bebyggelsen, der gør det, men det liv, der rører sig herpå. Det er en meget stor stab af mennesker, der tjener deres penge her på pladsen. Her findes avisstader og telefonkiosker og boder, hvorfra der sælges blomster, frugt, smørrebrød, pølser, kaffe med wienerbrød, iskager og foder til duerne, som flokkes her i meget stort antal til gene for de omliggende gaders husejere. Man kan blive fotograferet eller få sin cykel repareret her på pladsen, og inde på fortovene findes der om sommeren tre fortovsrestauranter, men alligevel er det, som om livet ikke helt fylder pladsens midte ud.

Den kørende trafik, der efterhånden på visse tider af dagen er blevet så voldsom, kan nok volde vanskeligheder. Her er det ikke mindst de mange cyklister, dem vi er så stolte af, der frembyder vanskelighederne for trafikens afvikling. Men også på dette område er der ved at ske en ændring, de mange cyklende

Dragespringvandet uden tyren og dragen.
Udkast 1901 af Joakim Skovgaard og Bindesbøll.

københavnerinder, som Utzon-Franks cykelpige på Richshuset så smukt symboliserer, er ved at forsvinde til fordel for den motoriserede marsbeboer med styrthjelm og alt tilbehør, der farter forbi på sin knallert eller scooter.

Om aftenen, når de skarpe neonlysreklamer bliver tændt, forsvinder husenes façader i mørket, og man opfatter kun neon'en.

Når vi så når til midnat, slår rådhusklokkerne deres kvarter- og timeslag, og derefter kommer vægtersangen, men så går de til ro. Turisterne i de mange hoteller på og omkring Rådhuspladsen må ikke forstyrres, så først næste morgen kl. 8 tager de fat på ny. Dagsporvognene og busserne holder derimod ud til kl. halv eet. Da samles de alle på pladsen og venter på, at de sidst ankomne passagerer kan få steget op. Når trafikmesteren har forvisset sig om, at det er

sket, slukker han den lille røde lampe midt på pladsen, og alle sporvognene giver afgangssignal, alle sporvogne sætter sig i bevægelse, og i løbet af kort tid breder der sig en stilhed over den ellers så travle plads – natten er begyndt.

Rådhuspladsen er blevet byens centrum. Såsnart der sker noget ekstraordinært, er det her, det foregår, enten det er en eller anden stor personlighed, der skal modtages, et lotteri eller en rundskuedag, der skal åbnes, eller en større eller mindre begivenhed, der skal fejres, altid skal det ske her. Her er det, der festes – men det er også her det foregår, når der skal laves optøjer, og her byens bærme søger hen – pladsen på godt og ondt.

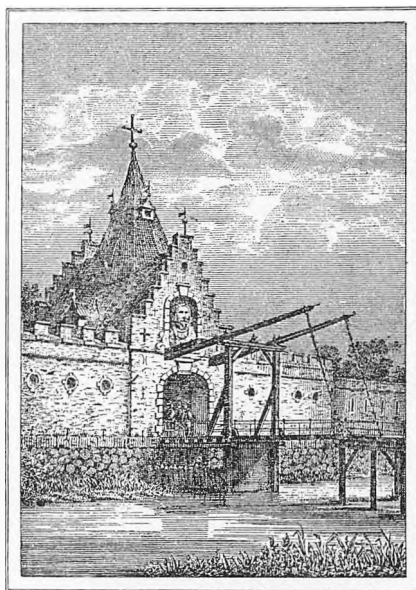

Omtrent midt foran Rådhuset ude ved kørebanen står P. V. Jensen-Klints smukke nulpunktsssten for at angive, at herfra måles kilometerne ud ad hovedvejene mod vest, samt at her omtrent stod Vesterport, indtil den i år for hundrede år siden blev sløjfet.

Indhold

	Side
Kort over Vestervold-kvarteret	6
Stormen på København	7
Voldene	10
Tivoli	17
Voldene faldt	20
Udstillingen 1888	25
H. C. Andersens Boulevard	31
Rådhuset	37
Pladsen ved Vartov	45
Vester Voldgade	49
Dagmarhus	54
Rådhuspladsen	57

Trykt i Krohns Bogtrykkeri, København, med Monotype Imprint
på Kunsttryk fra De forenede Papirfabrikker. Ætsningerne udført
af Knud Hendriksen og Valdemar Johannessen. Billederne på
siderne 5 og 51 er taget af fotograf Niels Elswing. Karl Fredskovs
Bogbinderi.

Således menes det, at den første grundmurede
Vesterport fra ca. 1520 har set ud. Den blev nedrevet 1668.
Efter litografi af C. Ferslew & Co.